

ÇOCUKLUK TARİHİ

Her insan, içinde yaşadığı toplum ve çağın çocuğudur. Başka bir ifadeyle, çocuk, sadece kendi anne babasının değil, bunların yanı sıra içine doğup yaşamak zorunda olduğu toplumun ve dönemin çocuğudur. Belli bir dönem ve toplumda etkin olan kültür sistemi, yaşama biçimi ve öncelikleri bir “ kolektif bilinç” olarak dünyaya gözünü açan çocuğu yönlendirici bir güç kaynağı oluşturarak onun yaşama biçimini farklı düzeylerde etkilemektedir. Biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olan birey, sadece genetik özellikleri ile değil bunun yanı sıra içine doğduğu fiziki ve sosyal çevrenin değişen koşullarına bağlı olarak da yaşamını geliştirmekte ve şekillendirmektedir. Kendinden önce yapılandırılmış ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir düzen içine doğan çocuk, bu yapılandırılmış düzen içindeki koşullara bağlı olarak yaşantısını gerçekleştirmektedir.

Toplumun coğrafya, nüfus, kurumlar, değerler sistemi, kültür gibi bileşenlerden oluşan bir yapısı bulunmaktadır. Toplum, aslından toplumsal yapının bileşenleri ve bu bileşenler arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Toplumsal yapının hem değişmez statik yönü, hem de değişen dinamik yönü bulunmaktadır. Yapının unsurları, onun değişmez statik yönünü oluşturur. Bu yön, evrensel olarak her toplumda vardır. Yani her toplumun sınırları belli olan bir coğrafyası, bu coğrafya üzerinde yaşayan bir nüfusu, insanların ihtiyaçlarından doğan kurumları, davranışları belirleyen değerler sistemi ve tüm bunların etkileşiminden doğan bir kültürü vardır. Ancak, toplumsal yapının bu bileşenlerin biri veya birkaçında meydana gelen değişme onlarla etkileşim halinde olan diğerlerini de değişime zorlar. Bu, toplumsal yapının değişen dinamik yönüdür. Toplumsal yapı değişinde bu yapının içinde yaşamını sürdüren insanların da yaşam koşulları, biçimleri, öncelikleri ve alışkanlıkları değişmektedir.

ÇOCUKLUĞUN TOPLUMSAL YÖNÜ

İnsan gerçeğinin en önemli bir aşaması olan çocukluğu ve çocuğu tanımak, toplumsal tarihi, kültürü ve medeniyeti tanımak kadar zor bir eylemdir. Nitekim, çocukluk ile çocukluğu yaşadığı toplum arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişki içinde çocuğu tanımak, kavramak ve çözümlenmek toplumu ve toplumsal işleyişi anlamak veya açıklamakla aynı anlama gelmektedir.

En basitinden en karmaşık olanına kadar olan hemen her bireysel veya toplumsal düşünce, tutum ve davranış bir yapı içinde biçimlenmektedir. Dünyaya gözünü verili bir düzen içerisinde açan bebek, çocukluktan erişkinlik seviyesine kadar sosyalleşme sürecini fiziki ve sosyal çevre içerisindeki etkileşimleriyle gerçekleştirmektedir. Eğitim ve öğretimini mevcut örgün eğitim kurumlarında tamamlayan genç, mesleğini, evlenecek eşini, çocuk sayısını hatta çocuğuna vereceği ismi bile içinde yaşadığı toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarından etkilenerek belirlemektedir. Sınırları belirlenmiş bir coğrafya üzerinde yaşayan bir nüfusla birlikte geçmişteki insan ilişkilerinden üretilen kurumlar, değerler, kültür, toplumsal rol ve statülerin oluşturduğu yapı, insani her oluşumda etkisini doğrudan veya dolaylı olarak hissettirmektedir. Geçmişteki insan ilişkilerinden üretilmiş olan toplumsal yapı, bir yandan toplumun her yeni üyesinin düşünme ve davranışında yansımaları bulurken, diğer yandan yeni yaşama biçimleri, iletişim ve etkileşimlerle tekrar üretilmektedir. Sosyalleşme veya kültürlenme olarak tanımlanan bu süreçlerle birey, çocukluğundan başlayarak yaşamının hemen her evresinde toplumla karşılıklı bir etkileşime girmektedir. Bu etkileşime bağlı olarak çocukluk sürecini tüm olumlu ve olumsuz yönleriyle yaşamaktadır. Kendisine ilişkin var olan imkânlarından faydalanmakta; kısıtlanan haklarının da mağduru olmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında da karşımıza antikçağdan başlayıp günümüze kadar gelen değişen çocukluk olgusuyla karşılaşılmaktadır.

ANTİK ÇAĞDA ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Antik çağ, aslında avcı toplayıcı toplumsal aşamaya kadar gitmektedir. İnsanlık tarihinin en uzun süren dönemini ifade eden bu aşamada toplumsal yaşama doğa egemendir. İnsanlar yaşamlarını, doğanın egemenliğine bağlı olarak sürdürmektedirler. Tarımsal veya hayvansal üretime geçilmediği, oldukça basit av malzemelerini üretmesi ve barınma ihtiyaçlarını en ilkel şartlar altında karşılama dışında ciddi bir faaliyet yoktur. Toplum, iklim koşullarının el verdiği yerleri yaşama alanı olarak seçebiliyor, bu koşullar olumsuzluğa doğru değiştiğinde farklı bir yere göç gerçekleştiriyordu. Dolayısıyla, ciddi anlama bir besin sıkıntısı ve yaşama zorluğu vardı. Bu da doğal olarak, yaşayan nüfus içinde yaşlıların ve çocukların aleyhine bir yaşama biçimini ortaya çıkarıyordu. Elde edilen bulgulara bakıldığında, toplumda çocuğa ve çocukluğa ait kesin ve net bir bilgi bulunmamaktadır. Tahminler, çocukların zor koşullarda bir yaşam mücadelesi içinde olmasında toplanmaktadır.

Bilinen bir şey var ki Antik dönemdeki çocuk olgusu hakkında çok az şey bildiğimizdir. Örneğin Eski

Yunanlılar, özel bir yaş kategorisi olarak çocukluğa gayet az ilgi göstermişlerdir. Çocuk için, çocuğa ait özel bir kavram söz konusu değildir. Çocuk ve genç için kullandığı sözcükler çok belirsizdir ve bu konuyla ilgili olarak kullanılan sözcükler, bebeklikle yaşlılık arasında kalan hemen her yaşam aşamasını içermektedir. Eski Yunanlılardan günümüze tarihi bir belge olarak kalmış herhangi bir çocuk ve çocukluğa ilişkin bir resim bulunmamaktadır. O dönemden günümüze sapsağlam kalan heykellerin hiçbirinde çocuk figürü bulunmamaktadır.

ORTA ÇAĞDA ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Ortaçağda dinin toplumsal yaşam üzerindeki hâkimiyeti oldukça güçlüdür. Dinin yaşamın her yanına sıızan etkisi, çocuk ve çocukluk üzerinde görülmektedir. Bu dönemdeki inanışa göre, çocuk günahkâr olarak dünyaya gelmektedir. Dünyaya günahkâr bir varlık olarak gelen çocuğun vaftiz edilmesi, onun bu günahlarından ve kötülüklerinden arınmasını sağlamaktadır. Kendi kaderine bırakılıp vaftiz edilmeyen çocuk ya doğrudan cehenneme ya da 14. yüzyıldan sonraki inanışa göre cennetle cehennem arasındaki bir boşluğa gidecektir. O dönemde yüzyıllar boyunca düşünceleri etkili olacak olan Augustinus'un görüşleri önemlidir. Ona göre çocuklar günahkârdırlar, günahkârlığın izlerine sahiptirler. "Hiçbir ölümlünün günahsız olmadığı hatta dünya yüzüne ayak basan bir günlük bebeğin bile" cümlesi, onun çocuk tanımını net olarak ortaya koymaktadır. Dünyaya günahlarıyla ayak basan çocuk, masumiyetini yaşayarak kazanacaktır.

Çocuğun dünyaya "boş bir levha" (Tabula rasa) geldiğini düşünen Locke, bu anlamdaki orta çağdaki çocuk düşüncesini sorgulamaktadır. Locke'un orta çağdaki çocuğa yönelik bu tutum ve düşüncesini sorgulamasının yanında belirtilmesi gereken bir başka nokta aynı dönemdeki İslam coğrafyasındaki çocuğa yönelik düşünce farklılığıdır. Çocuğunun dünyaya günahkâr olarak geldiği düşünülmediği orta çağ Avrupa'sına rağmen İslam coğrafyasındaki ülkelerde yaşayan Müslümanlar, çocuğu saf, temiz hatta kutsal bir varlık olarak nitelendirmektedir. İslamiyet ile tanışıp Türk İslam sentezini hayata geçirmiş Türk toplumlarında çocuk "cennet meyvesi" olarak değerlendirilecek kadar önemli ve kutsal bir yere sahiptir. Nitekim, bu kültürde ailenin küçük üyeleri büyükleri kadar değerli ve önemlidir. Dolayısıyla, orta çağ Avrupa'sında hiçbir hakkı olmayan, en kötü şartlarda yaşayan, ilgilenilmeyen, yetişkinden ayrı kendine özgü bir dünyası olduğu düşünülmeyen ve günahkâr olarak doğduğu düşünülen bir çocukluk varken, İslam kültüründe saf, temiz ve günahsız olarak değer bulmuştur. Bu fark toplumsal farklılığı işaret etmektedir.

ERKEN MODERN ÇAĞDA ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Aydınlanma hareketi, coğrafi keşifler, bilim ve teknolojiye ulaşılan üstü ilerlemeler, burjuvanın ortaya çıkması ve etkinliğini artırması, orta sınıfın oluşması ve bunlarla birlikte var olan sanayileşmenin ortaya çıkması, toplumlarda ve toplumsal yapıda önemli değişimler yaratmıştır. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel içerikli değişimler dizisi yaşama yerleri değişikliğinden insan ilişkilerine, bilim ve teknolojinin yaşam başta üretimde olmak üzere yaşamın merkezine doğru etkinliğini artırmasına, yaşam önceliklerinden gelecek tasarımlarına kadar çok farklı bir dünyayı beraberinde getirerek yapılandırmıştır. Kırdan kentlere kitleler halinde göçler, yeni üretim merkezleri olan sanayide çalışmalar, geniş ailelerden demokratik çekirdek ailelere geçişler, matbaanın bulunmasıyla okuma yazma oranında yaygınlaşmalar, yeni mesleklere yönelmeler, kurumsallaşmalar, eski yaşam alışkanlıklarının yerine burjuvanın öncülüğünde yenilerinin yerleşmesi gibi oluşumlar bir araya gelerek adına modern denilen bir toplumsal aşamayı şekillenmiştir. Ülkeler arası ticaretin yaygınlaştığı, ticaretle birlikte kültürlerin bir birinden etkilendiği, bilimsel çalışmaların kısa sürede dünyada etki yaratmaya başladığı bu dönemde haliyle çocuk tanımı, algısı ve çocukluk yaşantısını da değişime uğramıştır.

Rönesans birçok yeniliğin yanında çocukluk fikrini de gündeme getirmiştir. Bilim, ulus devlet ve dinsel özgürlük yanı sıra hem yeni bir toplumsal yapı hem de psikolojik bir koşul olarak çocukluk 16. yüzyılda oluşmuş ve günümüze kadar inceltilmiş, desteklenmiştir. Bu dönemdeki ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlere bağlı olarak çocuk ilgi görmeye başlamış, kendine özgü bir gelişim evresine sahip bir varlık olarak kabul edilme, okulla tanışma, yeteneklerini geliştirecek eğitim fırsatlarına ulaşma, ebeveynleriyle zaman geçirme şanslarını elde etmiştir.

GÜNÜMÜZDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Sanayi devrimi ve sonraki gelişmeler, toplumsal yaşamda birçok anlamlı değişim ve dönüşümlerin yapılaşmasına olanak sağlamıştır. Modernleşme sanayileşme ve kentleşme süreçlerini hem ortaya çıkaran hem de yerleşmesini sağlayan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler toplumsal yaşamda önemli kazanımları ortaya çıkarmıştır. Ekonomiden, siyasete, aileden eğitim alanına kadar ortaya çıkan değişimler, sanayileşme sonrasında başlayıp günümüze kadar gelen birçok gelişme ve ilerlemeleri beraberinde getirmektedir. Ulus devletin ortaya çıkıp güç kazanması ve demokratikleşme, artan okuma yazma ve beraberindeki sosyal hareketlilik, karma eğitim olanaklarının yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarına ulaşım kolaylığının artması, konforlu bir yaşamı sağlayan bilim ve teknolojiye ulaşılan gelişmeler, sosyal devlet uygulamalarının gelişmesi, zorunlu eğitimin devlet sorumluluğunda gerçekleşmesi, dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin oluşması ve bu grupların bazı anayasal haklara kavuşması, kadın hareketleri ve çocuk haklarının kabul edilmesi bunlardan ilk başta

akla gelenleri oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde çocuk bağlamında oldukça önemli gelişmeler sağlanmıştır. Çocuklar arasında ayrımcılığın en aza indirilmesi, evlenme yaşının yükselmesi ve çocuk evliliklerinin yasaklanması, her iki cinsiyetten çocuğun eğitim fırsatlarından yararlanmaya başlaması ve bunun devlet kontrolünde gerçekleşmesi, çocuk işçiliğinin yasaklanması, çocuğa yönelik şiddet, ihmal ve istismarın “çocuk hakları sözleşmesi” ile kontrol edilmesi, geniş aileden çekirdek aileye doğru değişimle çocuğun evdeki otoriteden pay alması, anne babaların kendilerine ilerde bakması, üretimde kullanmak için değil de psikolojik tatmin sağlamak için çocuk dünyaya getirmesi hep sanayi sonrasında başlayıp günümüze kadar devam eden çocuk arka planlı gelişmelerin başında gelmektedir. Çocuğun çalışma hayatından ailedeki pozisyonuna kadar elde ettiği hak ve kazanımların arkasında “Çocuk hakları sözleşmesi”nin çoğu ülke yönetimleri tarafından kabul edilip uygulamaya koyması bulunmaktadır. Dünyada 20. yüzyılda hukuk alanında büyük gelişmeler kaydedilip modern hukuk oluşturulmuştur. Bu yüzyılda çocuk haklarının temeli olabilecek sıçramalar yaşandığı görülebilmektedir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen modern hukuk sisteminde velayet çocuğa bakıp gözetmeyi, barınmasını, eğitimini sağlamayı, maddi manevi refahını güvence altına almayı amaçlayan görevler ve yetkiler toplamı olup yalnızca babaya değil aynı zamanda anneye de ait olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Tanımlanan velayet kavramı veya olgusuyla sadece kadın ve annenin hakları korunmamakta çocuk da koruma altına alınmaktadır. Böylece, çocuğun fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimini engelleyecek olası olumsuzlukların önüne bu şekilde geçilmesi amacı güdülmüştür. Geçmişten günümüze çocukluğun tarihselliği incelendiğinde bu dönemleştirmenin dışında çocukluğa ait değişen paradigmalara da olduğu gözlemlenmektedir. Bu paradigmlar, “geleneksel paradigma”, “modern paradigma” ve “postmodern paradigma” olarak isimlendirilmektedir. Her bir paradigma ait olduğu toplumun çocukla ilgili tanımı ve tasarrufunu yansıtmaktadır.

OSMANLI GRAMERLERİNDE ÇOCUK

GİRİŞ

Çocuğun sosyal bir kavram ve kendi özgü kişisel özellikleri ve bedensel ihtiyaçları olan farklı bir birey olarak tanınmasının tarihi Batı için olduğu gibi Osmanlı Devleti için de yenidir. Bu tarih Osmanlı Devleti için modernleşme dönemidir. Osmanlı modernleşmesi Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Bu dönemin aydınları, Batılılaşma politikasının bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nde Batılı-modern kavramları yerleştirmeye odaklanmış ve bütün kurumlarda ıslah hareketlerine girişmişlerdir. Bu dönem Türkçe hakkında gramer yazmanın da revaç bulduğu bir dönemdir ve gramer yazıcıları diğer aydınlar kadar kendilerini modernleşme sürecinden ve modernleşme misyonundan sorumlu hissetmişlerdir. Bu sorumlulukla gramer yazıcıları hedef kitlelerine göre dönemin hem ideal modern büyük tipini hem ideal modern çocuk tipini yaratmaya, modernleşme bilincini topluma yaymaya çalışmışlardır. Çocuğun ilk defa sosyal bir birey olarak görülmeye başladığı bu dönem, çocuğun gelişimi ve eğitimi bakımlarından da ilk defa bir mesele olarak ele alındığı bir dönemdir. Nitekim Anadolu sahasında 16. yüzyılda yazılmış ilk gramer kitabında verilen örnekler çocuğun henüz bir birey olmadığını, hatta çocuğun terbiye edilmek için “dövülebilin” bir kimse olarak ele alındığını göstermektedir. Ancak tarihsel olayların ve düşünce akımlarının doğup gelişmesine bakarak 16. yüzyılda hazırlanmış bu gramer kitabından çocuğu sosyal bir birey gibi görmesini düşünmek tarihsel bakımdan erken bir beklenti olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bütün aydınlar gibi gramer yazıcılarının da dönemin toplumsal koşullarından ve siyasal ikliminden etkilendikleri ve bu koşullara ve iklime göre bir tutum sergiledikleri bilinmektedir. Modernleşme dönemi Osmanlı gramer yazıcılarının da dönemin bu koşullarından ve ikliminden etkilendikleri herhangi bir gramer konusunu anlatırken kullandıkları örnek cümlelerden, konunun pekişmesi için paylaştıkları öykü, anekdot vb. metinlerden anlaşılmaktadır. Bu ünite modernleşme döneminde kaleme alınmış olan Ahmet Cevdet Paşa'nın “Kavâ'id-i Türkîye” ile Hüseyin Câhid'in (Yalçın) “Türkçe Sarf ve Nahiv” adlı gramer kitaplarında verilen örnek cümlelerden yola çıkarak dönemin ideal çocuk tipinin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

OSMANLI GRAMER KİTAPLARINDA KODLANMIŞ İDEAL ÇOCUK

Bu gramerlerde hitap edilen ideal çocuğun yaşı 5-15/16 aralığı gibi görünmektedir ve bu gramerlerdeki örnek cümlelerden çocuğun cinsiyetinin de erkek olduğuna ilişkin bir izlenim doğmaktadır. Nitekim ele alınan ilk gramer sıbyan mektepleri (ilkokullar), ikinci gramer ise idadi (lise) birinci sınıf öğrencileri için hazırlanmıştır ve 19. yüzyılda sıbyan mektepleri daha çok erkek öğrencilerin, idadiler ise yalnızca erkek öğrencilerin devam ettiği okullardır.

Söz konusu cümlelerde çizilen ve kodlanan bu çocuğun 3 bakımdan idealize edildiği görülmektedir: 1- Kişilik / karakter özellikleri bakımından, 2- görgü kuralları bakımından ve 3- beden sağlığı bakımından. Dönemin kişilik bakımından ideal çocuk tipinin en önemli özelliği çok, hep ve bıkmaksızın çalışmasıdır. Bu çalışma özellikle ders için ayrıca günlük yaşam için geçerlidir hatta modern ideal çocuğun yaşamının merkezinde okul vardır. Çok çalışkan bu çocuk azimlidir, sebatlıdır, zorluklar karşısında yılmaz, büyüklerine karşı saygılı ve itaatkârdır, büyüklerin nasihatlerine kulak verir ve onlar söz vermedikçe konuşmaz ve böylelikle onlarla ilişkilerinde pasif konumdadır, iyi kalpli ve iyi ahlaklıdır, namusludur, naziktir, insaflıdır, adaletlidir, yardımseverdir, boş durmaz, oyun oynamaktan veya gezmektense çalışmayı tercih eder, hele boş gezmek onun için hiç düşünülemez, hobi edinmek bile onu çalışmaktan alıkoyduğu için herhangi bir hobi de edinmez, kendisine ait olmayan bir şeyi almaz, arkadaşlarını özenle seçer, asıl güzelliğin kalp güzelliği olduğunu bilir, iftira etmez, bütün insanları kardeş olarak görür, kimseye hakaret etmez, kendi hatalarının farkındadır ve zaten hatalarını da tekrar etmez, büyüklerini (babasını, öğretmenini) memnun ve mutlu etmeyi amaçlar vb. Görgü kuralları bakımından ideal çocuk az konuşur, yere tükürmez, yemek yerken ağzını şapırdatmaz vb. Beden sağlığına dikkat eden modern ideal çocuk sabahları erken kalkar, karnını doyumadan okula gitmez, terli terli su içmez, terli terli rüzgârda durmaz, tozdan-kirden uzak durur, mikropların tehlikesinin farkındadır, sağlığı için jimnastik yapar, sağlığına dikkat eder, süt içer, soğuk su içmez.

SON DEĞERLENDİRMELER

Hedef kitleleri çocuklar olan bu gramer kitaplarında sınırlı oranda dönemin modern ideal büyük insanı hakkında da bilgi vardır. Bu sınırlı bilgilerden dönemin büyük insanına çocuklara karşı birtakım sorumlulukları olduğu, çocukların eğitimi ve yetişmesi için onlara da birtakım görevler düştüğü anlatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu gramerlerdeki veride çocuğun kendi ağzından söylenmiş gibi

verilen tek örnek cümlede çocuk, kendisi için sınavlarından kurtulmayı ve rahat bir nefes almayı dilemektedir.

Osmanlı modernleşmesi büyük ölçüde Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki modernleşme süreciyle benzerlik göstermektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Batılılaşma ve modernleşme politikasını Osmanlı'dan devralmıştır ve erken Cumhuriyet dönemi ideal çocuğu da bu toplumsal ve politik yapının bir parçası ve ürünüdür. Aradaki en önemli fark, Osmanlı modernleşmesinde çocuğa milliyetçilik bakımından açık bir görev yüklenmemişken Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki modern ideal çocuğun en önemli özelliği Türklük ülküsüne sahip olmasıdır. Modernizm sonrası günümüz Türkiye'si toplumsal yapı bakımından çok yönlü ve parçalı bir görünümde; ailelerin tercih ve beklentilerine göre günümüzün ideal çocuğu hâla yer yer modernleşme öncesi ve modernleşme dönemi ideal çocuğuyla ortak özellikler sergileyebilmektedir. Bu da günümüz Türkiye'sinde geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerindeki tekdüze çocuk algısının yerini daha karmaşık bir çocuk algısına bıraktığını göstermektedir. Tabandaki isteklerle biçimlenen bu karmaşık yapı, devletin genelde çocuk politikalarının özelde ise eğitim politikalarının neden sürekli değiştiğini de açıklamaktadır.

DEĞERLER, ÖZELLİKLERİ VE İŞLEVLERİ

Değer Nedir?

Değerler, toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarına yol gösterici ilkeler olarak hizmet eden, önem düzeyleri birbirlerinden farklı olabilen, arzu edilen, toplumsal kuralların temelini oluşturan kültürel temelli ölçütlerdir. Nelerin iyi ve nelerin kötü, nelerin güzel ve nelerin çirkin ve nelerin doğru ve nelerin yanlış olduğuna ilişkin kararlar hep değerler temel alınarak verilir.

Ülkemizde 2004 yılından itibaren planlı ve programlı olarak verilmeye başlanan, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulöncesi de dâhil olmak üzere tüm okul kademelerinde ve ilgili birçok dersin müfredatında yer alan, kazandırılması için sadece ders anlatımı değil, çeşitli etkinliklerle desteklenen değerler eğitimi çalışmalarını günümüz eğitim sistemimizde önemli bir yer tutmaktadır. Değerler eğitimi kapsamında yer alan bazı ortak değerler; hoşgörülü olmak, dürüst olmak, azimli olmak, sorumluluk sahibi olmak, affedici olmak, açık ve net olmak, cesaretli olmak, yardımsever olmak, iç disiplinli/iç kontrole sahip olmak, sevgi dolu olmak, neşeli olmak, kendine güven duymak, kültürü koruyup geliştirmek, vatansever olmak, sadık-vefalı olmak, tutarlı olmak, problem çözücü olmak, olumlu olmak, yaratıcı ve işbirlikçi olmaktır.

Değerlerin Özellikleri

Değerlerin temel özellikleri;

- (1) Birleştirici olmaları,
- (2) Topluma ve bireylere fayda sağlamaları,
- (3) Bireylerin davranışlarını istenilen yönde yönlendirmeleri,
- (4) Dinamik bir yapıda olmaları,
- (5) Yeni kuşaklara sosyal rollerle aktarılmaları,
- (6) Aile tarafından informal (taklit, gözlem ve model alma yoluyla) ve eğitim kurumları tarafından formal (amaçlı, planlı ve programlı) olarak kazandırılmaları ve
- (7) Kültürden kültüre ve toplumdaki topluma önemlilik düzeyine göre farklılık göstermeleridir.

Değerlerin İşlevleri

Değerler genel olarak bir yandan toplumların kendilerine özgü olmalarını sağlarken, diğer yandan toplumları meydana getiren bireylerin sosyalleşmelerine yardımcı olur. Değerlerin toplumsal yapı içindeki işlevleri ise şunlardır:

- (1) Değerler bireylere toplumun istediği, yararlı ve önemli olarak gördüğü kültürel özellikleri kazandırmaya çalışır,
- (2) Değerler sosyal davranışlara genel bir çerçeve oluşturur, böylece bireyler duygu ve düşüncelerini en etkili ve uygun şekilde nasıl sergileyebileceklerini anlayabilirler,
- (3) Değerler bireylerin toplumsal rollerini seçmelerine ve bu rollerin gerektirdiği gibi davranmalarına kılavuzluk yapar,
- (4) Değerler bireyleri örf, adet ve geleneklere uymaya zorlar, toplumca kabul edilmeyen davranışların neler olabileceğini gösterir,
- (5) Değerler toplumda dayanışmayı güçlendirir,
- (6) Değerler bireylerin herhangi bir amaca yönelmelerinde ve bunların gerçekleşmesi için planlar yapmalarında etkili olur,
- (7) Değerler bireylerin içsel ve toplumsal uyumlarını sağlar.

Değerleri Çocuklara Neden Öğretmek Zorundayız?

Tanımı, özellikleri ve işlevleri belirtilen tüm bu değerleri çocuklara kazandırılması gerektiğiyle ilgili en önemli nedenler;

- (1) Değerlerin kültürel yapılar içinde yer alması,
- (2) Değerlerin geleneksel özellikler taşıması,
- (3) Toplumun güvenliği ve devamlılığını sağlaması,
- (4) Toplumun kabul ettiği ortak doğrular olması,
- (5) Bireylerin kişiliklerinin oluşmasına yardımcı olması,
- (6) Çocukların hayatlarını anlamlandırarak, ahlaki boyutuyla onların mutlu olmasını sağlamasıdır.

EĞİTİM, ÖĞRETİM VE ÖĞRENME

DEĞERLER EĞİTİMİ

Milli Eğitim Bakanlığı'na göre; Değerler eğitimi, toplumda yaşayan bireyleri birbirine bağlayan,

onların huzurlu ve mutlu olmalarını sağlayan, sosyal hayatı geliştiren, onları yanlış yollara sapmaktan ve tehlikeli durumlarla karşı karşıya gelmekten koruyan tüm değerlerin bireylere aktarılması sürecidir. Değerler eğitimi ile bireyler özellikle de çocuklar yaşamlarında kendilerine yol gösterecek ilkeleri öğrenme fırsatı bulurlar: Böylece güzel bir yaşam, huzurlu bir toplum, barış dolu bir ortam için sağlam temeller atılmış olur. Çünkü genel anlamıyla değerler eğitimiyle toplum tarafından istenilmeyen davranışlar kontrol edilebilir.

Çocuklarda Değerler Eğitimi Uygulamaları

Çocuklar değerleri genellikle informal (plansız ve programsız olarak, aile, sokak, akran grupları, çevre vb. gözlem, taklit veya model alma yoluyla) veya formal (planlı ve programı olarak, okul, eğitim kurumları, dersane vb.) veya kendi kendilerine deneme - yanılma yöntemiyle (sargın eğitim) öğrenebilirler. Elbette ki bu öğrenme süreçlerinden daha etkili ve verimli olan formal eğitim yoluyla gerçekleşen öğrenmelerdir. Üstelik formal eğitimde daha çok istenilen yöndeki öğrenmeler esastır. Değerler eğitimiyle birlikte geliştirilmesi gereken sosyal beceriler de vardır. Bunlar; kuralları öğrenme, empati, paylaşım, sabırlı olma, okuldaki araç-gereçleri koruma, ait olma ihtiyacını karşılama, işbirliğini öğrenme, yetişkinlere saygı ve onların deneyimlerine değer verme, nezaket, aileden uzak yaşayabilmeyi öğrenme gibi becerilerdir.

Çocuklara yönelik değerler eğitiminde uygulanabilecek yaklaşımlar ise;

- (1) İyi örnek olabilme (Sosyal öğrenme kuramına uygun olarak, iyi model olma),
- (2) Ailelerin beklentilerinin yüksek olması (Özellikle erken çocukluk dönemlerinde çocuklar, ailelerinin kendilerinden beklediği davranışları göstermek isterler),
- (3) Mantıklı ilkeler (Çocukların kurallara uygun davranmaları, sorumluluk ve iç disiplin değerlerini geliştirmelerine fırsat verilmesi),
- (4) Değerlerle ilgili uygulamaların çocuklarla beraber gerçekleştirilmesi (çocukların bazı değerleri bizzat yaparak- yaşayarak öğrenmelerinin sağlanması),
- (5) Premack İlkesi Yaklaşımı/ Babaannenin Kuralları Yaklaşımı (Çocuk tarafından daha çok tercih edilen durum ödül olarak kullanılmak suretiyle çocuk tarafından daha az tercih edilen davranışın ortaya çıkarılması yaklaşımı)
- (6) Ahlaki İkilem yaklaşımıyla değerlerin öğretimi (Ahlaki ikilem yaklaşımı, iki değer arasından hangisinin daha mantıksal olduğu konusunda bireylerin yasadıkları kararsızlık durumu ile ilgili yapılan etkinliklerden oluşur.

Ahlaki karar verme, birbiriyle çatışan seçenekler olduğu zamanlarda sistemli bir şekilde düşünüp ahlaki bakımdan en uygun ve toplumun ahlaksal değerlerine en yakın olanının tercih edilmesi durumudur. Alınan kararlarda hoşgörü, saygı, adalet ve dürüst davranma ilkelerinin esas alınması konusundaki düşünme becerileri yer alır. Ahlaki ikilem durumları, öncelikli olarak çocukların kendi yaşantılarına uygun konulardan seçilmekle beraber tarihsel temelli ve çocuğun düzeyine uygun olaylardan seçilme yoluna da gidilmelidir. Bu uygulamada öğrencilerden kendilerine uyan ve tercih ettikleri davranışı seçip bu seçimlerinin nedenlerini kendi cümleleriyle açıklamaları istenir. Ahlaki İkilem Tartışmaları, Kohlberg'in ahlaki gelişimi açıklamak için belirttiği ve örnek olay yönteminin ahlaki değerleri öğretimi temeline dayanan bir yaklaşım türüdür. Bunlar toplumsal açıdan iki farklı değer ilkesinin çeliştiği gerçek yaşam sorunlarıdır.

Piaget'e göre ahlak gelişimi bilişsel gelişime paralellik göstererek birbirinden farklı farklı nitelikler taşıyan ve aşamalı bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Kohlberg de Piaget gibi ahlak gelişiminin dönemler içinde ortaya çıktığını ve bilişsel gelişimle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Piaget'e göre çocuklarda bilişsel gelişim dönemleri;

- (1) **Duyusal Motor Dönemi (0-2 Yaş)**: Bu dönemin özellikleri; taklit, gözlem ve düşünceyi kullanma, refleks düzeyindeki davranışlardan istedik davranış aşamalarına geçiş,
- (2) **İşlem Öncesi Dönem (2-7 Yaş)**: Bu dönemin özellikleri: Dil gelişiminin hız kazanması, ben-merkezci düşünme ve tek yönlü- sezgisel sınıflandırmalar yapılması,
- (3) **Somut İşlemler Dönemi (7-11 yaş)**, Bu dönemin özellikleri; Karşılaştırma yaparak somut problemlerin çözümü, sınıflama, sıralama ve tersine çevirme davranışları,
- (4) **Soyut İşlemler Dönemi (11 yaş ve üstü)**; Bu dönemin özellikleri: soyut problemler üzerinde fikir yürütme, bilimsel düşünme becerisinde gelişmeler ile sosyal ve kişisel alanlara ilgi gösterilmeye başlanması.

Kohlberg ahlak gelişiminin üç ana düzey şeklinde sıralayarak incelemiştir. Düzeyler içinde yer alan ve aşamalı bir sıra izleyen dönemlerin her birinde yeni bir zihinsel örgütlenme, buna bağlı olarak da farklı bir yaşama bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Dönemler içindeki ilerlemeler takvim yaşı ile birlikte bilişsel gelişim düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Kohlberg de Piaget gibi ahlaki gelişim düzeylerini belirlerken, ahlaki değerlendirmeler yapılması gereken hikâyelerden faydalanmayı önermiştir. Bu hikâyelerle ilgili olarak verilen kararların doğru ya da yanlış olması üzerinde durulmamaktadır. Önemli olan çocuğun hikâyede anlatılan konunun çözümü için kullandığı gerekçeleri ve değerlendirmeleridir. Kohlberg'e göre, bireyin sahip olduğu ahlaki düzeyi belirlemek için bir problemle karşılaşıldığında bulunan çözüm ile değil, çözüme ulaşılırken izlenen akıl yürütme

süreci önemlidir. Ayrıca Kohlberg geliştirdiği bu kuramda bazı düzey ve dönemler de geliştirmiştir. Bunlar;

(1) Gelenek Öncesi Düzey: Bu düzeyde temel olan bireyin kendi ihtiyaçlarını giderme amaçlı davranmasıdır. Bu dönemdekiler, kendi çıkarlarını ön plana alırlar ve “kuvvetli olanlar kazanır” görüşüne sahiptirler. Ceza almayacaklarına inanırlarsa belirlenmiş ilkeleri ve kanunları çiğnemekte sakınca görmezler. Ör. Bu düzeyde kalmış bir kişi, eğer markette kimse görmüyorsa marketten çikolata çalıp yiyebilir (Dönem-1/ İtaat ve Ceza eğilimi). Bu düzeyde Dönem-2 olarak kabul edilen aşamada ise; bireylerin bazen kendilerinden başkalarının da ihtiyaçlarını dikkate almaları söz konusudur. Fakat başkalarıyla ilgilenmek de çıkar temelli yapılmaktadır. Ör. “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez” özdeyişi ikinci dönemin tipik bir örneğidir. Kohlberg bu dönemi “Net çıkarıcı eğilim” olarak tanımlamıştır.

(2) Geleneksel Düzey: Bu düzey geçildiğinde geleneksel düzeydeki benmerkezci düşünce, yerini empatik düşünmeye bırakır. Başka bir ifadeyle birey, başkalarının da duygularını, düşüncelerini dikkate alarak onların bakış açısıyla dünyayı görmeye çalışır. Bu düzeyde Dönem-3 olarak kabul edilen aşamadaki bireylerin karar vermeleri durumu olduğunda kullandıkları ölçüt ve genel davranış biçimleri, içinde buldukları grubun kabul ettiği kurallara ve beklentilere uygun davranmak olup, grubun onayını alma isteği ön plandadır. Dönem-4’ de ise bu bireylerin davranışlarının temelinde; grubun beklentileri yerine, geçerli olan toplumsal kural ve normlara uygun davranmaları yer alır.

(3) Gelenek Ötesi Düzey: Bu düzeyde her durum tüm koşullar dikkatle gözden geçirilerek değerlendirilir ve sonuca varılır. Karar verilirken toplumsal kurallar veya evrensel ahlak ilkeleri davranışların temellerini oluşturur. Dönem-5’de insan hakları gözetilerek temel alınan kural ve yasalara uygun davranma tercih edilir. Ancak insan yaşamı ya da özgürlüğüne uygun olmayan durumlar ile karşılaşıldığında yazılı hukuk metinlerine bağlı kalınmayabileceği kabul edilmekle birlikte, yine de yasalara uygun davranma eğilimi baskındır. Ulaşılabilecek en üst dönem olan Dönem-6’da ise, birey yazılı kural ve yasalardan tamamen bağımsız, kendi özgün ahlak kurallarına uygun olarak davranır. Bu ahlak kuralları, insana saygı ve tüm insanların eşitliği gibi evrensel üst düzey değerleri temel alır. Bireyin oluşturduğu değerler sistemi genellikle demokratik toplumlarca belirlenen yasa veya normlara uygundur ve birey bu yasalara uygun davranışlar gösterir. Ancak yine de birey kendi vicdanına uyan davranışlar gösterme eğiliminde olduğundan, kendi değer sistemine uygun olmayan durumlarda toplumca belirlenmiş olan norm veya yasalara ters düşen davranışlar da gösterebilir.

ÇOCUK VE FELSEFE EĞİTİMİ

Felsefe nedir? Çocuk ve felsefe arasında nasıl bir ilişki vardır?

Felsefe, anlaşılacak fikri üzerine kurulmuş ve sadece belli bir zümre tarafından dile getirilebilecek karmaşık düşünceler ve kavramlar yığını olarak gösterilmiştir. Oysaki en yalın haliyle insanın bilme ve hayatını anlamlandırma sevdasıdır. Aynı seveda henüz zihni kalıplara sokulmamış, sorgulama yeteneği köreltilmemiş çocukta da vardır.

Felsefe ve Çocuk

Antik Yunan'da felsefenin merak etmekle başladığına inanılmıştır. Filozofu filozof yapan merak ve bu merak sonucu sorduğu sorular, sorguladığı kavramlar ve olaylardır. Sorgulamak filozofun yaşam gayesidir adeta. Çocuklar da konuşmaya başladıkları andan itibaren tıpkı bir filozof gibi sorular sormaya başlarlar. Bu soruları gözlemlediği çevresinden yola çıkarak ortaya çıkarırlar. Amacı içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırma çabasıdır. Tam da bu nedenle filozof, çocuk ve felsefe arasında sıkı bir ilişki vardır. Çocuklarla yapılan felsefe çalışmaları onların doğuştan getirdikleri sorgulama yeteneklerini canlı tutup eleştirel ve bağlantılı düşünme becerilerine büyük katkı sunacaktır.

Çocuklar İçin Felsefenin Tarihsel Serüveninden Bir Kesit

Bugün bir yöntem, eğitim programı olarak kullanılan çocuklar için felsefe anlayışının oluşmasında antik çağlardan günümüze birçok filozofun etkisi vardır. Düşünceler sarmal bir şekilde oluşarak günümüzdeki halini almıştır. Hiç şüphesiz aynı dönüşüm insanlık var oldukça devam edecektir.

Sokrates

MÖ yaşamış ve fikirlerini canı pahasına savunmuş bir filozoftur. Sokrates, felsefi ve sorgulayıcı düşüncenin temellerini atmış filozoftur. Sokrates'in odağında insan vardı. Anlamlı bir hayat için her şey sorgulanmalıydı. Ona göre sorgulanmayan bir hayat yaşamaya değmezdi.

Leonard Nelson

Alman filozofu Nelson sokratik metodu kendi düşünceleriyle yeniden yapılandırmıştır. Nelson'un sokratik metodunun temelini felsefe öğretmek değil felsefe yapmak oluşturmaktadır. Nelson öğrencilerini filozof yapma gayesi içerisindedir. Özetle Nelson'un metodunda yaşanmış gerçek deneyimler üzerinden bir soruşturma yürütülür.

John Dewey

Günümüzdeki yaparak yaşayarak öğrenme yönteminin temellerini atmış ilk eğitim felsefecisidir. Amerikalı filozof "öğrenci merkezli" eğitim sisteminin fikir babası ve eğitim felsefesinin mimarıdır. Dewey demokratik bir eğitim sistemini benimsemiştir. Ona göre eğitim kendi kendine karar verebilen, sorgulayan, karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm üretmeye çalışan bireyler yetiştirmeyi hedeflemelidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim sistemini yapılandırmaya ve tüm ülkede yaygınlaştırmaya çalışan Mustafa Kemal Atatürk o dönemde dünyanın ilk ve tek eğitim felsefecisi olan Dewey'i yurda davet ederek bölgesel bir rapor hazırlamasını istemiştir. "Demokrasi ve Eğitim" ile "Deneyim ve Eğitim" dilimize çevrilmiş değerli eserlerinden ikisidir.

Matthew Lipman

Matthew Lipman 1960'ların sonunda çocuklarla felsefenin temellerini atmış Amerikalı filozoftur. Lipman, felsefeyi çocuklarla erken yaşta tanıştırma fikrinin mimarıdır. Yıllar içinde edindiği deneyimler ve geliştirdiği düşüncelerle yetmişli yıllarda çocuklar için felsefeyi bir eğitim programına dönüştürmüştür. Bu programın özünü "çocuk ve felsefe" arasındaki ilişki oluşturmuştur. Lipman'ı bu programı oluşturmaya iten asıl neden, üniversitede hocalık yaptığı dönemlerde öğrencilerinin sorgulama, eleştirel ve bağlantılı düşünme becerilerinden yoksun olduklarını fark etmesi olmuştur. Yaptığı çalışmalarla bu becerilerin en kalıcı ve doğru bir şekilde oluşması için öğrencilerin küçük yaşlarda sorgulayıcı ve diyaloga dayanan eğitim yöntemleri ile tanışmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Gareth B. Matthews

Çocuklarla felsefe programının Amerikalı ikinci büyük öncüsü Gareth B. Matthews'dir. Onun görüşleri birçok yönüyle Lipman'ınkilere benzerlik göstermektedir. Lipman'dan ayrıldığı nokta ise felsefeyi tamamen doğal bir aktivite olarak görmemesidir. Matthews'e göre felsefe sadece çocuklar için değil yetişkinler için de bir yöntem olarak kullanılabilir. Özetle hem çocuklar hem büyükler için felsefe anlayışını benimsemiştir.

İonna Kuçuradi

Tüm dünyada tanınmış, fikirleri büyük değer görmüş ve felsefenin ülkemizde kuramsallaşmasını

sağlamış ilk filozofumuzdur. 1974 yılında Türkiye Felsefe Kurumunu kurmuştur. İnsan hakları ve felsefe UNESCO kürsüsünün de kurucusudur. “İnsan ve değerlerinin” peşinden koşmuş ülkesine büyük katkılar sağlamış kıymetli bir değerimizdir.

Uluslararası Felsefe Kurumları Federasyonunun ilk kadın başkanı sıfatını alan Kuçuradi 1992 yılında Varna’da Çocuklar İçin Felsefe Çalıştay’ına katılması için öğrencisi Nuran Direk’i teşvik etmiştir. Çalıştay sonrasında alana büyük ilgi duyan Direk, bu yönde çalışmalar yapmıştır. Ardından TFK çatısı altında “Çocuklar İçin Felsefe Birimi” kurulmuştur. 1992 yılından beride birimin başkanlığını yürütmektedir.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Yöntemi

Deneyime dayalı eğitimin destekleyen P4C (Philosophy for Children) yönteminin 4C’si; eleştirel (critical), yaratıcı (creative), özenli (caring) ve işbirlikçi (collaborator) düşünmedir.

Ülkemizde Çocuklar İçin Felsefe Yöntemi “ÇİF” kısaltmasıyla kullanılmaktadır. Bu yöntem demokratik bir sınıf ortamında bir kolaylaştırıcının rehberliğinde bir öykü, resim ya da şiirden yola çıkarak; düşünme, tartışma ve diyalog kurma üzerine kurulmuştur. Çocukların; karşıt fikirleri dinleyebilme, kendi fikirlerini gerekçeleriyle ortaya koyabilme, hatta kendi fikrini değiştirebilmek gibi birçok beceriyi birlikte öğrenmelerini sağlayan bir yöntemdir ÇİF.

Çocuklarla Felsefede Kolaylaştırıcının Rolü

Çocuklar İçin Felsefe (ÇİF) uygulayıcılarına genel olarak kolaylaştırıcı denmektedir. Bu isimlendirme çok yerindedir. Türkiye Çocuklar İçin Felsefe Birimi başkanı Nuran Direk, bir kolaylaştırıcının yapacağı derse çok iyi hazırlanması hatta öğretmenin dersi adım adım planlaması gerektiğini ifade etmiştir. Kolaylaştırıcı, çocuklara özgürce yeni fikirler ortaya koyabilecekleri bir alan açmalıdır. Kişisel doğrularını öğrencilerine hissettirmemeli, fikir ortaya koymadan sadece çocuklar arasında gerçekleşen diyalogun sürmesini desteklemelidir.

Çocuklar İçin Felsefe Uygulama Örneği

Çocuklar için felsefe uygulaması öncesi çocuklarla aşağıdaki bilgiler paylaşılarak bir sözleşme oluşturulabilir.

Diyalogların içinde sağlıklı bir şekilde olabilmek için kolaylaştırıcının söylediklerini dikkatli bir şekilde takip etmeliyiz.

Gelen sorulara mümkün mertebe açık cevaplar vermeliyiz

Sadece kendimizin ya da kolaylaştırıcının değil topluluğun diğer üyelerinin düşüncelerini de takip ederek “katılıyorum çünkü ya da katılmıyorum çünkü “ ifadelerini kullanarak fikrimizi ortaya koymalıyız.

Düşüncelerimizi ifade ederken diğer fikirlere saygılı olmamız gerektiğini unutmamalıyız.

FARKLI KÜLTÜRLERDE ÇOCUKLUK DÖNEMİNDEKİ GEÇİŞ TÖRENLERİ

Ritüeller bir toplumun dünya görüşü, inanç sistemi, mitolojisi ve yaşamış deneyimleri hakkında pek çok şey içerir. Bir taraftan insanların inançlarını somutlaştırırken, diğer taraftan süreklilik ve aidiyet duygusu yaratır. Ritüellerin gerçekleştirildiği yapılandırılmış ve yerleşik bir eylemler ise törenlerdir. Arnold van Gennep Geçiş Ritleri (Les rites du passage, 1960 [1909]) adlı eserinde pek çok kültüre ait farklı geçiş törenlerini bilim dünyasına tanıtan ilk isimlerdendir. Rit yerine dilimizde kullanılan ‘ayın’ kelimesi, genellikle dini bir süreci anımsatır oysa dini törenlerin yanı sıra dini olmayan niteliğe sahip törenler de bulunmaktadır. Bu nedenle rit yerine ‘tören’ kelimesi kullanılarak tüm geçiş törenleri kapsanacaktır.

Geçiş törenleri, bir kişinin yaşamın bir aşamasından diğerine geçişini işaret eder ve genellikle bir kişinin hayatındaki doğum, reşit olma, evlilik ve ölüm gibi önemli dönüm noktalarında gerçekleşir. Bu törenler, bireylerin toplulukları içinde bir aidiyet duygusu hissetmelerine yardımcı olmak, kültürel değerleri ve inançları güçlendirmek ve yaşamın bir aşamasına ve diğerinin başlangıcına bir kapanış veya çözüm duygusu sağlamak da dahil olmak üzere birçok farklı işleve hizmet edebilir.

Geçiş törenleri, yaşamın farklı aşamalarında gerçekleşen törenlerdir. Kimi zaman medeni halin değişmesiyle ilgili törenler olabileceği gibi, kimi zaman da çocukluktan yetişkinliğe geçişini sembolize eden törenler gerçekleştirilir. Bu geçiş törenlerine erginleme töreni denir. Kültüre ve dine bağlı olarak önemli farklılıklar gösterir. Ayrıca kız ve erkek çocukların erginleme törenleri de birbirinden farklılık gösterebilir. Pek çok toplumda erkek çocuklar için, bu törenlerdeki ritüellerin fiziksel meydan okuma veya cesaret testleriyle kendini gösterirken, kız çocuklar için ilk âdet kanaması gibi biyolojik değişimler ön plana çıkabilir.

Bireyler, geçiş törenleri ile yaşamlarının bir aşamasından diğerine geçerler. Örnek olarak doğum, reşit olma, evlilik, askerlik ve hacca gitmek gibi önemli dönüm noktaları verilebilir. Geçiş törenleri, bir kişinin çocukluktan yetişkinliğe geçmesi veya belirli bir grup veya topluma kabul edilmesi gibi bir sosyal statüden diğerine geçişini işaret eder. Törenler, bireylerde kimlik duygusu yaratır, bireylerin toplumdaki rollerini ve dünyadaki yerlerini anlamalarına ve içinden geçmekte oldukları değişiklikleri kabul etmelerine yardım eder. Ayrıca kültürel gelenekleri ve inançları bir nesilden diğerine aktarır. Geçiş törenlerinin teorik perspektifini Arnold Van Gennep ve ardından Victor Turner şekillendirmiştir. Her ikisi de geçiş törenleri üçlü bir şema kullanılarak açıklanabileceğini belirtir. Bireyin ya da grubun eski kimliklerinden uzaklaşarak, önceki aşamadan ya da sosyal statüden ayrılmasını temsil eden ayrılma aşaması; eski sosyal konumdan ayrılıp yeni konuma geçmeden önce belirsiz bir yer ve mekânda olunan eşiklik aşaması; bireyin ya da grubun topluma yeni statü sahibi olarak kabul edildiği birleşme aşaması.

Victor Turner, Latince’de ‘limen’ yani ‘eşik’ sözcüğünden gelen ve herhangi bir ritüel sürecin orta aşamasını ifade eden eşiklik (liminalite) aşamasında, bireyin adeta arafta olduğu bir süreci tanımlar. Birey ne eski sosyal rolünün bir parçasıdır, ne de yeni rolünü tam benimsemiştir. Böyle bir sürecin orta aşaması, dolayısıyla belirsiz bir aşamadır; eşik kişilikler ne burada ne de oradadır bir sosyal statüden diğerine henüz geçmeden tam ortadadır. Örneğin erginleme (puberty) töreninde bir erkek çocuk eşik aşamasında artık ne çocuktur, ne de yetişkinliğe geçebilmiştir. Eşikte olan adayların bir statüsü yoktur. Topluma yeniden katılacakları birleşme aşamasına kadar hepsi aynı statüdedir. Bu nedenle giydikleri kıyafetler herhangi bir rütbeyi yansıtmayacak kadar sade ya da sıradışı bir kıyafet olabilir. Tören sürecinde itaatkâr olmaları beklenir. Bazen eşikte olan adaylar bir süreliğine toplumdan soyutlanıp inzivaya çekilebilir. Bu süreci beraber deneyimleyen adaylar arasında kurulan ilişki ise bir tür yoldaşlığa benzer. Turner bu durumu komünitas (comunitas) olarak adlandırır.

İngiliz Sembolik Antropolojisinin önemli figürlerinden olan Victor Turner, geçiş törenlerindeki yoğun sembolizme dikkat çekerek bu törenlerde kullanılan sembolleri iki farklı kavram altında toplamıştır. Bunlardan ilki baskın semboldür; tüm geçiş törenlerinde görülebilen ve anlamları, tüm sembolik sistem içinde tutarlılığa sahip olan sembollerdir. Turner ikinci kategori olarak araçsal sembolleri tanımlar. Bu semboller, anlamları yalnızca diğer sembollerle ilişkili olarak ortaya çıkabilen bağlamsal sembollerdir.

Çocukluktan Yetişkinliğe

Çocukluğun nerde bittiği ve yetişkinliğe ne zaman geçildiği arasındaki sınır tıpta bedendeki fiziksel özelliklerin değişimine göre, antropolojide ise kültürel olarak tanımlanır. Ritüeller, kültürel olarak

çocukluktan yetişkinliğe dönüşümün hangi koşulda ve ne şekilde olacağını belirler. Çocukluktan yetişkinliğe geçişin hangi zamanda gerçekleşeceği anlayışı, kültürden kültüre farklılık gösterir ve çocukluğun bağımlılığı ve olgunlaşmamışlığını geride bırakıp yetişkinliğin sorumluluklarını ve bağımsızlığını üstlenmeye başladıkları dönemi hatırlatır. Yetişkinliğe geçişin aşamaları arasında bağımsızlık kazanmak, geçim kaynaklarına erişmek ve istikrarlı şekilde bu kaynakları kullanmak, aile kurmak ve eğitim ve kariyer hakkında kararlar almak yer alabilir.

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreçlerinde ve törenlerde, çeşitli kültürler arasında büyük farklılıklar görülür. Birçok geleneksel toplumda, çocukluktan yetişkinliğe geçişi belirleyen bazı törenler vardır. Bu törenler sünnet, reşit olma partileri veya hediye verme, liseden mezun olmak, ehliyet almak, askerlik hizmetini tamamlamak veya 18 yaşına girmek gibi belirli dönüm noktaları olabilir. Bu dönüm noktalarının tamamında standardize edilmiş törenler olmayabilir ancak süreç olarak bakıldığında ayrılma-eşiklik-birleşme şemasına uygun olarak şekillenir.

Modern Batı toplumlarında, çocukluktan yetişkinliğe geçiş genellikle aile evinden taşınmak, iş bulmak veya evlenmek gibi daha fazla sorumluluk üstlenme ve daha bağımsız hale gelme sürecini içerir. Batılı olmayan toplumlarda, ait olunan topluluğun geçim stratejilerine dahil olmayı içeren bir takım süreçlere katılımı zorunlu kılan bir uygulama şeklinde kendini gösterebilir. Genel olarak, çocukluktan yetişkinliğe geçiş, bir toplum içindeki rollerin ve sorumlulukların yanı sıra artan bir bağımsızlık ve özerklik düzeyini içerir.

Ndembu Kültüründe Erginleme Törenleri

İngiliz Antropolog Victor Turner'ın Zambia'da gerçekleştirdiği alan çalışması, Ndembu kabilesinde kız çocuklar için düzenlenen erginleme törenlerini incelemiştir. Bu törenindeki en önemli sembol olan mudyi ağacı, baskın semboldür çünkü ağaç, törenin tümünde gerçekleştirilen performansın odağında yer alır. Kız çocuklar mudyi ağacının altında yatar, kabilenin kadınları ağacın etrafında dans eder, önünde ibadet eder ve ağaca farklı sembolik nesnelere ekler. Ayrıca Mudyi ağacı, Ndembu toplumundaki sosyal organizasyonun değerleri ve ilkelerinin anlamını içinde barındırır.

Geçiş törenlerinde topluluk üyelerinin varoluşuna dair mitolojik öyküler ile varoluş destanlarının çeşitli unsurlarına rastlanır. Bu unsurlar, bir taraftan topluluğun varoluş nedeninin meşru bir zemine oturmasını sağlar, diğer taraftan bireylerin toplumsal rollerini hatırlatır. Ayrıca kültürel gelenekleri ve inançları bir nesilden diğerine aktarırken, aynı zamanda kimlik duygusu yaratarak bireylerin toplumdaki rollerini ve dünyadaki yerlerini anlamalarına yardımcı olur.

Türk Kültüründe Erginleme Törenleri

Sünnet uygulaması kimi araştırmacılara göre dünyanın farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda başlatılan bir uygulamayken, diğer araştırmacılara göre Akdeniz ülkelerinde başlayarak Afrika, Hint denizi kıyıları, Avustralya ve Amerika'ya yayılmış. Arkeolojik bulgulara göreyse antik Mısır'ın Sahara bölgesinde M.Ö. 5000'lerde başlamıştır.

Kültürümüzde erkeklığe ilk adım olarak nitelendirilen sünnet törenleri, erkek çocukların yetişkinliğe geçişini sembolize eden törenlerin başında gelir. Farklı kültürlerde erginleme törenlerinde başvurulan yöntemlerden biri olan acıyla sına, erkeklik kültürünün sürdürülmesinde önemli bir belirteçdir.

Acıya ve zor durumlara dayanma gücü, sünneti içeren geçiş törenlerinde erkeklığın toplumsal kabulü ve aktarımına dair ön plana çıkan unsurların başında gelir.

Sünnetin dinî ve geleneksel bir uygulama olmasının yanı sıra, çocuğun toplumdaki yeni yerini de belirler. Sünnet olan çocuk babasının, yani yetişkin erkeklerin dünyasına adım atar ve annesinden yani kadınların dünyasından uzaklaşır. Yetişkinlerin dünyasında kadın-erkek arasındaki kültürel ayrımlar, bu tören sonrasında daha da belirginleşir.

Farklı coğrafyalardaki uygulamalar değişiklik göstermekle birlikte bir geçiş töreni olan sünnette, günlük kıyafetlerin dışında erkek çocuklara özel bir kıyafet giydirilir. Günlük hayatta giyildiğinde anlamı olmayan bu kıyafetler, sünnet töreni bağlamında bir anlam ifade ettiği için araçsal sembollerdir. Sünnet törenlerindeki baskın sembol ise somut düzlemde erkeğin cinsel organı, soyut düzlemde ise erkekliktir.

Van Gennep ve Turner'ın önerdiği üçlü şemaya (ayrılma, eşiklik, birleşme) uygun olarak sünnet çocuklarının gezdirilmesi ya da türbe ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi, bir önceki statüden ayrılma aşamadır. Cerrahi operasyon, ayrılmanın kesin bir göstergesiyken iyileşme süreci bir tür eşikte olma halidir. Sünnet olan çocuk henüz yetişkinlerin dünyasına girememiştir ancak artık çocuk da değildir. Toplu sünnet törenlerinde eşiklik aşamasındaki çocuklar, Victor Turner'ın komünitas olarak kavramsallaştırdığı yoldaşlardır. İyileşmenin ardından yeni toplumsal statüsüne kavuşan bireyin artık yetişkinlerin dünyasına adım attığı kabul edilir.

Geçiş törenleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, şunları söylemek mümkündür: Geçiş törenleri, yaşamın bir aşamasından diğerine geçildiğinin göstergesidir. Bireylerin, içinden geçmekte oldukları değişiklikleri anlamalarına ve kabul etmelerine yardımcı olur ve yaşamın önceki aşamasına bir kapanış duygusu sağlar.

Geçiş törenleri aidiyet duygusu yaratır. Genellikle bir topluluğun değerlerini ve ilkelerini içerir ve bireylerin ailelerine ve toplumlarına daha bağlı hissetmelerine yardımcı olur.

Kültürel normların ve değerlerin öğrenilmesini sağlar ve pekiştirilmesine katkıda bulunur. Geçiş törenleri, kültürel gelenekleri ve inançları bir nesilden diğerine aktarmak için kullanılır.

Geçiş törenleri kimlik duygusu yaratarak bireylerin toplumdaki rollerini ve dünyadaki yerlerini anlamalarına yardımcı olur.

İnsanların zor veya travmatik olaylarla başa çıkmalarına yardımcı olur. Bireyler ve topluluklar için herhangi bir olayı sonuca erdirme ve iyileşme duygusu sağlayabilir.

Çok Kültürlülüğe Birey Temelli Bir Yaklaşım

Her bireyin var oluşuyla birlikte kişisel özelliklerine, beceri ve yeteneklerine, eşsiz ve biricik oluşuna vurgu yapılmasına rağmen özel gereksinimlilik durumu çeşitli sebeplerle farklı değerlendirilmektedir. Tarihi süreçler içinde göz ardı edilmiş hatta kimi zaman dışlanmış bir grup olan özel gereksinimli bireyler, zaman içinde hak mücadelesiyle birlikte toplum içinde öncelikle var olabilme sonra da birey olarak tanınma mücadelesini sürdürmüşlerdir. Son dönemlerde özel gereksinimli bireylerin hak taleplerinin arzulan seviyede olmasa da muhatap bulması, toplumda görünürlüklerinin artması, en önemlisi var olma mücadeleleri engelliliği bir platform olmaktan çıkarıp bir yaşama kültürü haline getirme çabası olarak yorumlanabilir.

Çok kültürlülük kavramının popülerleşmesi diğer dezavantajlı gruplar gibi özel gereksinimli bireylerin de yaşam koşulları, eğitim, sağlık, sosyalleşme gibi birtakım sorunlarının eskisinden daha farklı bir yaklaşımla ele alınmasına katkıda bulunmuştur. Bir kişinin kimliğini belli bir sınır içinde ele almak yerine sınırları genişletip, zenginleştirme çabası bireye, topluma güçlü ve anlamlı fayda sağlayacağı düşüncesiyle birtakım iyileştirmeler yapılması modern toplumlarda bir talepten ziyade zorunluluk haline gelmiştir.

Dezavantajlı, özel gereksinimli ya da genel popülasyondan bedensel ve zihinsel becerileri açısından farklılıklar gösteren bireyleri ortak bir kimlik altında birleşmeye katkıda bulunan söylemlerden biri de kasıtlı ya da öngörüsüz bir şekilde normallığın yüceltilmesidir. Bu adil olmayan yüceltme hâli zamanla özel gereksinimliliği soyut ve belirsiz bir alandan, somut ve görünür bir alana taşımaya yardımcı olmuştur.

Özel Gereksinimli Birey ve Eğitim

Kültürel anlamı ve tanımı farklı topluluklarda değişkenlik gösteren, yaygın söylemiyle engellilik doğru ifade edilişiyse özel gereksinimlilik modern toplumlarda çok kültürlülüğün bir parçası olarak görülür. Nihayetinde özel gereksinimli olma, tipik olmayan bir duruma işaret eder ve toplumdaki organik çeşitliliğin bir parçası olmakla birlikte aynı zamanda bir azınlıktır. Bu azınlık olma hâli, toplumdaki hâkim kültür, anlayış ve politik tutumlarla beslenen pasif ve etkin ayrımcılık, önyargı gibi birtakım klişeleri de ne yazık ki beraberinde getirmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin sosyal yaşama uyum sürecinin başlaması ve devam ettirilmesi için farklılıklarla birlikte yaşama kültürünün oluşması gerekir. İlk karşılaşma anları, sözlü iletişim, aynı mekânı paylaşma gibi basit nezakete ve farkındalığa dayalı becerilerin kullanımı teşvik edilmeli yaygınlıkları sebebiyle içerikleri ve kasıtları göz ardı edilebilen kullanımların ve pratiklerden kaçınılması öğretilmelidir.

sosyal adalet anlayışı içinde diğer kültürel formlar gibi engelliliğin de bir bütün olarak ele alınmaya, toplumda kabul görmelerine ve topluma dâhil olmalarına destek olacak politikalar ve uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Ancak yasal düzenlemeler kadar toplumun genel kabulünün gerçekleşmesi idealize edilmiş ya da görmezden gelen bir bakış açısı yerine gerçekçi bir anlayışın oluşturulmasına katkıda bulunabilir.

Bireyin topluma dâhil olma şekillerinden biri de doğal olarak okullaşma sürecidir ve okulların, bireyin toplumca kabul görmesi ve sosyalleşmesi için çok kültürlülük esasına göre yapılandırılması, eşit ve adil eğitim hakkı için iyi bir seçenek olarak düşünülebilir. Ancak bu şekilde okullar ve eğitim süreci tipik olan ve olmayan bireyler için farkındalık oluşturma, farkındalıkları arttırma, keşfetme ve birlikte yaşama becerisi kazandırma konusunda üzerlerine düşen görevi ve sorumluluğu yerine getirebilir.

Özel Gereksinimli Birey ve Özel Eğitim

Özel gereksinimli birey, bireysel, gelişim özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösterenlere denir. Bu tanım sadece akranlarından zayıf yanları olanları değil akranlarından daha güçlü yanları olan üstün yetenekli, üstün zekâlı bireyleri de kapsamaktadır. Özel gereksinimli bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu alanda eğitim görmüş personelle, uygun ortamlarda verilen ve özel olarak hazırlanmış eğitim programları ile sürdürülen eğitime de özel eğitim denir (MEB 2022).

Eğitim, tipik ve tipik olmayan bireyler için bir hak ve sorumluluk bütünüdür. Her çocuğun eşit ve adil bir eğitime ulaşması da yasalarla düzelenmiş bir süreçtir. Tipik bireyler için zorunlu eğitim, Milli Eğitim Bakanlığının mevzuatına ve yasalara göre; başlama yaşı ve süresi yasayla belirlenmiş ve her çocuğun devam etmek zorunda olduğu eğitim olarak tanımlanabilir ve bütün çocukları kapsar.

Özel Gereksinimli Bireylerin Okuma Becerisi ve Bireyselleştirilmiş İçerikler

Her birey için yeni bir deneyim ya da başlangıç birtakım kaygı, korku, telaş gibi süreçleri içerebilir ve bu süreçler uygun tutum ve davranışlarla giderilebilir. Özel gereksinimli bireyler için ise farklı sebeplerle durum biraz daha karmaşık ve uzun bir süreci gerektirebilir. Bu sebeple bireyselleştirilmiş bir program, alan uzmanı öğretmen, aile, okul hatta akran desteği hedeflenen seviyeye ulaşmak için oldukça önemlidir.

Özel eğitim, farklılıklar için düzenlenmiş bir eğitim modelidir ve bireye özgü modellerle şekillenmesi beklenir. Bu sebeple disiplinler arası çalışmalarla özel gereksinimliliğin durumuna ve seviyesine göre biçimlendirilmiş materyaller ve yöntemlerle eğitim sürecini oluşturmak gerekir. Eğitim kurumlarının fizikî olanaklarının iyileştirilmesi kadar eğitim süreçlerinin de yapılandırılmasıyla birlikte özel eğitim süreci başarıya ulaşabilir.

Çok kültürlü eğitim modelleri farklılıklara alanlar açan ve bu alanların düzenlemesine katkı sunan bir yapıyı benimsemiştir. Her çocuğun olduğu gibi özel gereksinimli çocukların da eşit ve adil bir şekilde eğitim hakkından faydalanması için ihtiyaçları karşılayan ve bireyselleştirilmiş içerikler sunan modeller geliştirilmesi hususunu da gözetmeli ve bu durumu sıradan, ulaşılabilir hâle getirerek hak taleplerini karşılamalıdır.

FARKLI KÜLTÜRLERDE ÇOCUĞUN TOPLUMSALLAŞMASI

Her kültür kendi yapısına göre toplumsal yaşamı, normları ve işleyişini belirler. Toplumun bireyleri ise bu kuralları gelişimleri esnasında öğrenir ve toplumun bir parçası olmak için uygular.

Toplumsallaşma bu noktada çocukların topluma uyum sağlama süreci olarak tanımlanabilmektedir. Sosyalleşme ile eş anlamlı olan toplumsallaşma kavramı, günlük iletişimde yaygın olarak kullanılsa da akademik olarak tanımlanması yor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi multidisipliner olmasıdır. Toplumsallaşmanın araştırıldığı disiplinler antropoloji, psikoloji, sosyoloji ve politik yazılar olarak karşımıza çıkar.

İletişim, Toplum ve Çocuk

İletişim, toplum ve çocuk kavramları toplumsallaşma kavramını ve içerdiği süreci anlamak için kilit kavramlardır. İnsanlar toplumsal canlılardır. İnsanların varlıklarını devam ettirme süreci iletişim ile sağlanmıştır. Dolayısıyla toplumun temeli iletişim içerisinde olan insanlara dayanmaktadır. Bu etkileşim sonucunda toplumun temel yapıları oluşmuştur. Bu yapılardan bazıları aile, ekonomi, siyaset, din, eğitim ve hukuktur. Bu yapılar sayesinde aynı zamanda toplum devamlılığı korunur. Toplumun içerisindeki en küçük yapı olan aile, evlilik ve kan bağına dayanır. Çocukların da toplumla ve bir parçanın bütünü olma düşüncesiyle ilk tanıştıkları yer ailedir. Çocuğun kavramsal tanımı genel olarak yaşa bağlı ortaya çıkar ve 18 yaşından küçük insanlar olarak belirtilir. Unutulmamalıdır ki dünya üzerindeki her çocuğun çocuk olma hakkı vardır. Bu haklar Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve yerel kanunlarla koruma altına alınır. Çocuğa yönelik alınan hukuksal korumalar ve önlemler çocuğun yaşamını özgür bir birey olarak sürdürmesine katkı sağlayarak sağlıklı bir toplumsallaşma sürecini de beraberinde getirir.

Çocuğun Toplumsallaşması

Toplumsallaşma, toplumun bir parçası haline gelme sürecidir. Bu süreç çocuğun ailesi ile tanıştığı küçüklük süreci başlayıp ölümüne kadar devam eder. Ailelerin yaşam şartları çocuğun toplumsallaşmasının önemli unsurlarından birisidir. Ailelerdeki değişimler politik, ekonomik ve kültürel etmenleri etkiler. Bunlar da döngüsel olarak yeniden çocuğun toplumsallaşmasını etkiler. Bu yönüyle toplumsallaşma bitmeyen, değişime ve öğrenmeye açık bir süreç olma özelliği de yansıtır. 1985 yılında ilk defa sosyoloji alanında kullanılan kavram, 1897 yılında detaylandırılmıştır. Günümüzde ise toplumsallaşmanın iki önemli unsuru olduğu genel kabul görmüştür. Bunların ilki benlik gelişimi, ikincisi ise gelecek nesillere aktarımdır. Çocuk toplumsallaştığında toplum içerisindeki rolleri de öğrenerek bu rollerin sonraki kuşaklara, örneğin kendi çocuklarına, taşınmasında aracı olur. Bu sürecin sağlıklı olabilmesi içinse bireysel ve toplumsal değerlerin çatışmaması gerekir.

Farklı Kültürlerde Toplumsallaşma

Hangi kültür içerisinde olursa olsun çocuğun toplumsallaşmanın sonuçları benzerlik gösterir. Topluma ait olma ve bir parçası haline gelme toplumun yapısından bağımsız bir çıktıdır. Ancak çocuğun toplumsallaşma süreci kültürlere göre farklılık gösterir. Toplumun içerisinde yer alan inançlar, gelenekler ve kodlar bu farklılıkların temelidir. Buna göre toplumların kültürlerinde yer alan bireycilik ve toplulukçuluk kodlamaları çocuğun toplumsallaşmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bireyci toplumlarda çocuğun bir birey olarak var olabilmesi ve kendisini ifade etmesi önemlidir. Çocuğun bu şekilde toplumsallaşması için başlangıçta ailesi uygun ortamlar yaratarak ona destek olur. Bu ortamlara oyun grupları, aile içerisindeki yeri gibi tüm sosyalleşme alanları örnek olarak verilebilir. Çocuğun eğitim hayatı ve diğer dış çevre unsurları da sonrasında onu bu ekseninde desteklemeye devam eder. Bu kültürde yetişen çocuklar daha benmerkezcidir ve başarısını kendi başarısı olarak görür. Bireyci toplumlar batı ülkeleri, Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bireysel özgürlüklerin ve demokrasinin daha çok savunulduğu ülkelerde görülmektedir. Bunun nedeni de çocuğun toplumsallaşmasına dayanır.

Toplulukçu kültürlerde çocuğun toplumsallaşma sürecine bakıldığında ise asıl odağın topluma uyum sağlanmada olduğu görülmektedir. Bu kültürlerdeki değerler, normlar ve görüşler çocuğa başta ailesi tarafından aktarılır. Ardından çocuğun bunları öğrenerek kabul etmesi ve bunlara uyması beklenir. Çocuğun bir birey olarak kabul görmesi ve fikirlerini açıklayabilmesi bu toplumlarda daha geç görülür. Bu kültürde yetişen çocuklarda aidiyet duygusu ve birliktelik ön plandadır. Başarıları ise daha çok toplumun veya içerisinde buldukları grubun başarısı olarak görülür. Toplulukçu ülkelere örnek olarak Çin, Afrika ve Orta Doğu ülkeleri sayılabilmektedir.

Çocuğun farklı kültürlerdeki toplumsallaşma süreci aynı zamanda küresellik, medya, toplumlar arası iletişim, din, ailelerin eğitim seviyesi ve genel durumlarından etkilenebilmektedir. Son yıllarda toplumsallaşma üzerinde etkisini arttıran küreselleşme, toplumların toplumsallaşması olarak görülebilir. Bu etki ile bireyci toplumlarda toplulukçuluk ve tam tersi şekilde toplulukçu toplumlarda bireycilik görülmeye ve toplumlar içerisinde alt kültürler oluşmaya başlamıştır.

Toplumsallaşma ile İlgili Kuramlar

Çocuğun toplumsallaşması multidisipliner alanlarda çalışılmış ve bu geniş kapsamlı çalışma çeşitli kuramların varlığını da beraberinde getirmiştir. Toplumsallaşma için ilk kuramsal yaklaşım, “psikoanalitik” kuramdır. Bu kuram çocuğu bir birim olarak alır ve kalıtsal özellikleriyle toplumsallaşma sürecini ele alır. Bu özelliklere örnek olarak gerekli biyolojik özellikler, ilişki kurma becerisi gibi faktörler sayılabilir.

“Öğrenme ve davranış” kuramında ise kültürel öğrenme önem kazanır. Bu öğrenme esnasında insanın kişiliği hem kültürün bir sonucu hem de bir nedeni olarak görülür. Açıklamasından da görüldüğü gibi bu kuramda toplumsallaşmanın devamlılığı esas alınmıştır.

Toplumsallaşmada “kültürleşme” kuramı antropolojinin geliştirdiği bir kuram olarak karşımıza çıkar. Bu kurama göre toplumun kültürü toplumsallaşma sürecinde bireye aktarılırken aynı zamanda bireyin kişilik özellikleri de topluma aktarılmaktadır.

Toplumsallaşmanın bebeklik, küçüklük, döneminde başlaması toplumsallaşmanın “toplumsal öğrenme” modeliyle öğrenildiğinin göstergesidir. Bu modelde çocuk ailesini ve çevresini taklit ederek toplumsallaşmanın ilk adımlarını atar.

Son olarak, çocuğun toplumsallaşmasının farklı kültürlerden oldukça etkilendiği söylenebilmektedir. Bu etki çocuğun yaşamdaki düşünce şekli, kararları, iletişimi ve değerleri gibi birçok bireysel özelliğini şekillendirir. Bu etkilerin farkında olarak çocuğun toplumsallaşma sürecini sağlıklı bir şekilde geçirilmesine destek olmak ise hem birey hem toplum yararı için gözetilmelidir.

GÖÇ ÇALIŞMALARININ KAPSAMI

Göç hareketliliği, ülke sınırlarını geçerek ya da bir devlet sınırları içerisinde yapılan yer değişikliği olarak tanımlanabilir. Göç eden insanların göç etme sebepleri, göçün süresi ve biçimi ise birbirinden farklılaşmaktadır. Göç çalışmaları uzun yıllar boyunca erkek ve yetişkin merkezli bir anlayışla yürütülmüştür.

Oysa günümüzde göç sürecine dahil olan gruplar içerisinde kadın ve çocukların sayısı azımsanamayacak orandadır. Bu durum öncelikle göç politikaları ve göç hukuku olmak üzere genel olarak göç çalışmalarının kadın ve çocukları gözetken bir anlayışla yeniden gözden geçirilmesini elzem kılmaktadır.

GÖÇ ÇALIŞMALARINDA ÇOCUKLARIN YERİ

Göç sonrasında yeni yerleşilen ülkedeki kalma süresinin uzatılması, ilk mültecilerin eşlerini ve çocuklarını getirmeleri ya da burada yeni aileler kurmalarına sebep olmaktadır. Bir süre sonra insanlar gelecek planlarını yeni yerleştikleri ülke üzerinde kurmaya başlarlar.

Mültecilerin çocukları yeni geldikleri ülkede okula giderek dil öğrenmekte, arkadaşlık ilişkileri geliştirerek kültürlerarası yeni kimlikler geliştirmeye başlamaktadırlar. Bu durum ebeveynlerin anavatanlarına geri dönüş düşüncesi karşısında son derece engelleyici bir faktör olmaktadır.

Çoğu mülteci ya eşlerini ve diğer aile bireylerini yeni ülkeye getirmekte ya da yeni ülkede evlilikler yapmaktadırlar. Çocukların doğumuyla birlikte yeni ülkedeki yerleşim kalıcı bir hal almaya başlamaktadır.

Erkeklerin esas göçmenler olduğu kadın ve çocukların ise yalnızca bağımlı bireyler olarak algılanması uzun yıllar boyunca göç kanunlarında ve göç çalışmalarında yer edinmiştir. Bu durum kadınların ve çocukların göç sürecindeki yerinin ve deneyimlerinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur.

GÖÇMEN ÇOCUKLARIN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Kadınlar ve çocuklar yalnızca göç sonrasında değil göç kararı alınmadan önce ve göç sürecinde pek çok farklı sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunlar içerisinde öncelikle sağlık sorunları, psikolojik sorunlar, sosyal sorunlar ve eğitim gibi alanlarda çeşitli sorunlar yaşamakta koruma ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Zorunlu göçler küresel siyaset açısından etkili bir faktöre dönüşmüş olması bu sorunlara karşı ilgili arttırmıştır.

Çocuklar göç sonrasında ise yeni geldikleri ülkedeki sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama, eğitim sisteminin dışında kalma, toplumsal izolasyon ve sosyal dışlanma, barınma yetersizliği, sınır dışı edilme endişesi, geride kalan refakatçilerle iletişim kuramama gibi bazı problemler yaşamaktadırlar.

Göçmen Çocukların Sağlık Sorunları

Çocuklar göç öncesinde, kronik bulaşıcı hastalığa sahip bireylerle temas kurma, silahlı çatışma, şiddet ve politik baskılar nedeniyle şiddet, sağlıksız mekânlarda yaşama zorunluluğu, sağlık hizmetlerine ulaşımındaki yetersizlikler ve güvenli gıdalara erişim gibi bazı risklerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Çocuklar göç sırasında ise denizde ya da bir bölgede mahsur kalma, yeterli gıda bulamama, yaralanma, bulaşıcı hastalıklarla karşılaşma, güvenli gıdaya erişememe, istismar, şiddet, göç yolculuğuna birlikte çıktıkları refakatçilerin kaybı, göç yolculuğunun güvensizlikleri gibi bazı sorunlar yaşamaktadırlar.

Göçmen Çocukların Psiko-Sosyal Sorunları

Genel olarak tüm göçmenlerin ve özellikle de çocukların karşılaştığı en önemli sorunlardan bir diğeri ise göçün psikolojik ve sosyal açıdan yarattığı problemlerdir. Çoğunlukla depresyon, benlik saygısı sorunları, akran ilişkilerindeki problemler, travma sonrası stres bozukluğu, hiperaktivite belirtileri, yaşam doyumundaki azalmalar gibi bazı psikolojik sorunlar meydana gelmektedir.

Göçmen Çocukların Eğitimle İlgili Sorunları

Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde eğitim çocuklara tanınan en temel haklardan biridir. Sözleşmeye taraf ülkelerin anayasaları doğrultusunda çocuklara yönelik eğitim hizmetleri ücretsiz olarak sunulmalıdır. Bu açıdan göçmen çocukların anavatanlarında yaşanan krizler nedeniyle çoğunlukla eğitim hakkından mahrum kalmaktadırlar. Dolayısıyla akranlarına göre eğitim sürecinden mahrum kalmaları yaşadıkları bu eşitsizlikleri arttırarak göç sonrasında da karşılıklarına çıkacak olan önemli bir problem yaratmaktadır. Yapılan çalışmalar eğitim sürecinden mahrum kalan çocukların daha fazla ihmal ve istismara maruz kaldıklarını, şiddetle daha erken yaşta tanıştıklarını, çeşitli

psikolojik sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan göçmen çocukların yeni ülkede eğitim sürecine dâhil olmaları son derece önem arz etmektedir.

İngiltere’de 1950’li yıllarda diğer ülkelerden gelen göçmenlerin daha az tercih edilen mesleklerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

İsveç örneğinde ise göçmenlerin vatandaşlığa kabul süreçleri belirli süreli ikamete tabii tutulurken göçmenlerin İsveç doğumlu çocukları ise otomatik olarak İsveç vatandaşı olabilmektedir. Ayrıca göçmenler dil kursları gibi göçmenlere yönelik bazı hizmetlerden ve sosyal refah hizmetlerinden yararlanabilmektedirler.

Türkiye’de ise göçmen çocukların sağlık, gıda, barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçları kadar eğitim ihtiyaçları da dikkate alınmaktadır. 2014 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunundaki revizyonla birlikte Suriyeli sığınmacı çocuklara yönelik olarak MEB’e bağlı okullarda ve Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) eğitim hizmetleri sunulması planlanmıştır.

ÇOCUK HAKLARI AÇISINDAN GÖÇMEN ÇOCUKLAR VE HAKLARI

Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS), 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Buna göre on sekiz yaşın altındaki herkes; ırkı, dini ya da yetenekleri gözetilmeden, düşünceleri, ifadeleri ve aileleri fark etmeksizin bu haklara sahiptir. Sözleşme çocukları koruması ve geliştirilmesi için bireylere ve devletlere bazı sorumluluklar yüklemektedir. Sözleşme Türkiye’de ise 1995 yılında yürürlüğe girmiştir

Göçmenler içerisindeki çocuk popülasyonunun yoğun bir biçimde bulunması hukuk, insan hakları ve çocuk haklarıyla ilgili tartışmaları yeniden akla getirmektedir. Çocukların korunmaya ihtiyaç duydukları günümüz modern toplumlarında söz konusu grubun göçmen çocukların olması konuyu daha hassas biçimde yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. Çocukların yaşam hakkı, kötü muameleye karşı korunma hakkı ve gelişim hakkı gibi temel hakların yanı sıra eğitim alma ve her türlü şiddet ve istismardan korunma hakları bulunmaktadır.

GÖÇMEN ÇOCUKLARIN SOSYAL UYUMU

Kültürlenme iletişim halindeki iki farklı grubun karşılıklı olarak kültürel değerlerini paylaşmalarını tanımlamaktadır. Göçmenlerin uyumu için kültürlenme önemli bir fırsat sunmaktadır. Göçmenlerin kültürlenmesi, göç eden insanların göç ettikleri ülkelerde uyumlu bir sosyal yaşam inşa edebilmeleri için o ülkelerin inanç, değer ve normlarını öğrenmeleri biçiminde tanımlanabilir.

Göçmen çocuklar okullarda yerel halkın kültürünü öğrenmekte, onlarla nasıl iletişim kurulabileceğini öğrenmekte ve sosyalleşme süreçlerini güçlendirmektedirler. Bu açıdan eğitim kurumları göçmen çocukların kültürlenme sürecinin ilk ve en önemli aşamasını ifade etmektedir. Göçmen çocukların eğitim süreçleriyle ilgili politikalara sahip ülkeler genel olarak göçmenlerin uyum süreçlerini daha başarılı bir şekilde yürütmektedirler.

TÜRKİYE’DEKİ GEÇİCİ KORUNMA STATÜSÜ ALTINDAKİ SURİYELİ ÇOCUKLAR

Suriye iç savaşıyla birlikte yaşanan çatışmalar ve diğer sorunlardan ötürü pek çok Suriyeli yaşadıkları ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Suriyeliler başta yakın ülkelere, ülkemize ve dünyanın farklı bölgelerindeki diğer ülkelere doğru göç etmeye başlamışlardır.

Göç İdaresi Başkanlığı 2023 yılı Ocak ayı verilerine göre Türkiye’de 3.513.776 Suriyeli geçici koruma altında bulunmaktadır. Suriyeliler sırasıyla İstanbul, Gaziantep ve Şanlıurfa’da yoğun olarak yaşamaktadırlar. Türkiye’deki Suriyeliler içerisinde çocukların sayısı ise toplam Suriyeli nüfusunun neredeyse yarısı kadardır. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre yine aynı tarihte Türkiye’de bulunan 0 -18 yaş aralığında Suriyeli çocukların sayısı 1.671.997 olarak tespit edilmiştir.

Eleştirel pedagoji, öğretmen ve öğrencilerde sosyo-politik bilinç kazandırarak toplumda dönüşüm yaratmayı hedefler. Var olan sosyal ve politik konuları sorunsallaştırma, bu konularda birlikte diyalog içinde olma, işbirliği yapma, kolektif eylem için çalışma ve toplumda dönüşüm yaratma eleştirel pedagojinin ana konuları arasında yer almaktadır. Eleştirel okuryazarlık eğitimin her aşamasında olması gereken bir süreçtir çünkü toplumsal olaylara yönelik eleştirelilik eleştirel pedagojinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sınıf içinde demokratik ortam ve çok seslilik öğrencilerin kendi düşüncelerini özgürce ifade etmeleri açısından önemlidir. Özgür diyalog eyleme yönelik olmalıdır. İdeoloji çerçevesinde oluşturulan müfredat eleştirilerek müfredat dışında bırakılan konulara sınıf ortamında tartışılarak toplumda dönüşüm yaratması beklenmektedir. Ayrıca, normalleştirici söylemlere karşı yeni söylemler yaratarak öğretmen ve öğrencilerde yeni öznel deneyimler yaratması beklenmektedir. Sınıf dışında meydana gelen cinsiyet, ırk, savaş, mülteci, göçmen ve ekonomi gibi konular sınıf içerisinde tartışılarak öğrencilerde eleştirel bir bilinç kazandırılır. Eleştirel pedagojinin merkezde karşı çıktığı ideoloji kapitalizm ve kapitalizmin yarattığı ideolojik söylemlerdir çünkü kapitalizmde eğitimin özneleri piyasa mantığı ile nesneleştirilmektedir ve kolektif eylemden yoksun bırakılmaktadır. İşbirliği yerine rekabet pekiştirilerek öğrencilerden kapitalizmin mantığına uygun davranması beklenmektedir. Anglo-Amerikan kapitalizminin hakim olduğu ortamda öğretmen ve öğrencilerden özgür olmasını beklemek zor olduğu için eleştirel pedagoji önemli bir rol üstelenerek kapitalizmin mantığını yapı sökümü uğratmaya çalışır. Öğretmen ve öğrencilere normal gelen müfredat ve eğitim sistemi sorunsallaştırılarak sosyo-politik konular içeri alınır ve sosyo-politik bilinç kazanılır. Eleştirel pedagojide diyalog öznenin diğer öznelere karşılaşma, onları dinleme ve diyalog içerisine girmeyi ifade etmektedir (Freire, 2000). Diyalog kavramı bu anlamda üreticidir ve dönüştürücüdür. Diyalog, Freire (2000) için diyalojiktir çünkü içinde diyalektiği ve eleştireliliği içerir. Diyalog içerisinde önce bir tez vardır ve daha sonra anti-tez ile tez yapı sökümü uğratılır ve senteze varılır. Fakat sentez de bir teze dönüşeceği için o tez de bir anti-tez ile dönüştürülür. Böylece, süreç temelli bir özgürlük anlayışı geliştirilir. Diyalogun hedefi ideal bir özgürlüğe ulaşmak değildir. Aksine, özgürlük, verili ve sınırlı bir durumda o duruma verilen bir tepkidir. Diyalogun hedefi eylemdir. Monolog ve slogan yerine diyalog daha etkili bir terimdir. Sosyo-politik konularda bilinç kazanan öğretmen ve öğrenci diyalog içerisinde olarak eyleme dönük yaşarlar. Diyalog sayesinde öğretmen-öğrenci ve öğrenci-öğretmen kategorileri ortaya çıkar ve eylem için verimli bir özgürlük süreci yaşanır. Öğretmen artık sadece öğreten değil, hatta iktidar uğruna sadece bilgi veren ve aktaran değil, aksine kendisi de öğrenen bir özne konumunda kendini bulan bir kişi olur (Bartolomé, 2004). Eğitimin her sürecinde öğretmen öğrencilerle diyalog kurarak dönüşüm yaratmayı hedefler. Öğrenciler de artık sadece pasif dinleyenler değil aktif diyalog içerisine giren bireylere dönüşürler. Eleştirel pedagojide bilinç kazandırma ya da farkındalık yaratma sosyal, politik ve ekonomik çelişkileri algılamak ve gerçekliğin ezici unsurlarına karşı eyleme geçmek olarak tanımlanabilir (Freire, 2000; Giroux, 2011). Etrafında meydana gelen sosyo-politik konularında farkında olan öğrenciler tarihe sorumlu özneler katılırlar. Sadece var olan sistemi devam ettirmek bir özgürlük alanı olamaz. Bu yüzden sosyo-politik bilinç kazanma var olan ezici olaylara itiraz etmek ve sorgulamakla başlar. Özneler artık bilginin ve sistemin nesnesi olmaktan kurtularak kendi eyleminden sorumlu olan ve buna göre davranan özneler olurlar. Eleştirel pedagoji kapitalizmin (geç kapitalizmin ya da diğer bir deyişle daha radikal olan neoliberalizmin) özelleştirmeci, bireyci, rekabetçi ve kar amaçlı politikalarına karşı çıkarak okul ve sınıf ortamında gündelik yaşamdaki sosyal ve politik konulara bilinç kazandırmayı hedefler (Giroux, 1997). Kapitalizm ya da neoliberalizm, eğitim sistemine rekabet mantığını yerleştirerek sadece piyasa mantığını temel alır (Freire, 2000). Eğitimde en tehlikeli unsurun eğitimin ve eğitimdeki bireylerin öznel deneyimlerinin piyasallaştırılmasıdır. Eğitimde farklılık yerine katı bir standartlaşmayı temel alması neoliberal ideolojinin temelinde yer alır. İşbirlikçilikten çok rekabet, gruptan çok birey ön plandadır. Böyle yaparak eğitim alanı bir şirket gibi düşünülerek özelleştirilir ve toplumda sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik ortaya çıkar. Kapitalist mantıkta öğretmen ve öğrenciler fabrikada çalışanlar gibi belli yöntemleri, yaklaşımları ve becerileri edinmek zorunda olan teknik birer eleman olarak görülür. Bu çerçevede, serbest piyasa kültürüne uygun olarak rekabet anlayışıyla tüketim kültürünün özneliği vurgulanır. Gerçek sosyal ve politik olaylar eğitim müfredatlarında elenir ve görmezden gelinir. Eleştirel pedagoji kapitalist mantığı eleştirerek demokratik bir eğitim anlayışı olup

farklılıklara, kolektif eyleme ve toplumda değişim yaratmaya odaklanır (Giroux, 2011). Eleştirel pedagoji bu anlamda tarafsız bir eğitimin olmadığına, aksine politik bir eylem ve bilgi ile iktidar arasında bir ilişki olduğunu vurgulayarak insan hakları, demokrasi ve adalet kavramlarını ön plana çıkarır. Eleştirel pedagoji cinsiyet, ırk, sınıf, etnisite konularına önem vererek ezilenlerin ve dışta bırakılanların söylemlerine odaklanır. Marjinalleştirilen, yabancılaştırılan ve ezilenlerin yaşadığı sosyal adaletsizlik ve eşitsizliği okul ortamında tartışarak topluma katkıda bulunmayı hedefler (Giroux & McLaren, 1986). Dolayısıyla, okuldaki konular gündelik yaşamdan kopuk olduğu için gerçek dünyada yaşanan sorunların sınıfta gündeme getirilmesi önem kazanmaktadır. Demokratik, dönüştürücü, adil ve farklılıkları kapsayıcı bir eğitim önerir. Aslında eğitim ortamında bireyler kendilerini devamlı bir mücadelenin içinde bulur ve çatışma toplumunda yaşadığını bilir. Eleştirel pedagoji yaklaşımında asıl sorun, başkalarının bilgilerini, cinsel eğilimlerini, ahlaki öğretilerini, dilini, sınıfını, cinsiyet tercihlerini, sosyo-ekonomik durumlarını ve fikirlerini kabul edip edemeyeceği ve bu tür farklılıkları benimseyip benimsemeyeceği ile ilgilidir. Özellikle ilköğretim ve orta öğretimde bu konuların tartışılması ve gündeme getirilmesi oldukça zor bir çabadır çünkü eğitimin ilk aşamalarında sanki tamamen homojen bir toplumda yaşıyor algısı verilir ve normalleştirici söylemler üretilir. Eleştirel pedagoji, tarihsel olarak görülmeyeni gündeme getirir ve homojen yapının durumunu bozarak çok sesliliğe önem verir. Dolayısıyla, Freire (2000) için eleştirel pedagoji insan-temelli bir umut yaklaşımıdır. Bu anlamda eleştirel pedagojiyi benimseyen eğitimciler toplumda adalet ve eşitlik yaratmaya çalışır. Eleştirel pedagojide yaşanmış deneyimler üzerine eleştirel düşünerek bir itiraz kültürü oluşturulur. Bu anlamda eleştirel pedagoji sadece eğitim ile ilgili bir alan olmayıp politik, sosyal ve ekonomik bir alan olarak görülmektedir.

İKİ DİLLİLİK

İki dili kullanabilme veya iki dilde iletişim kurma becerisine iki dillilik adı verilir. Bireysel bir durum olan iki dillilik geniş toplumsal koşulların dağılımı içinde yer alır. Bu koşulların birçok farklı tezahürü vardır. İki dillilik çocuklar veya ileri yaştakiler tarafından değişik yaşlarda farklı sosyal ortamlarda maruz kalınarak kolayca edinilebildiği gibi okulda da edinilebilmektedir. İnsanlar ya çocuklukta aynı anda iki dil edinerek ya da ilk dillerini öğrendikten sonra ikinci bir dil öğrenerek iki dilli olabilirler. Farklı dilleri konuşanların birbirleriyle iletişim kurmasının birçok nedeni vardır. Dil temasına katkıda bulunan faktörler arasında eğitim, kültür, siyasi ve askeri unsurlar örnek verilebilir. Küreselleşen dünyada farklı bir dil konuşan insanlarla iletişim kurmak için farklı bir yere göç etmek gerekmez. Aynı ülkede, şehirde, toplulukta ve hatta aynı ailede bile dil teması için çeşitli olanaklar mevcut olabilir. Kısacası insanlar farklı nedenlerden dolayı iki dilli olabilirler. Bu nedenlerin başında ikinci bir dile maruz kalma gelmektedir. Yani, insan ailede ya da içinde bulunduğu toplumda ikinci bir dile maruz kalabilir. Küreselleşen dünyaya ayak uydurma isteğiyle de bireyler ikinci bir dili öğrenmeye gayret göstermektedirler. Yabancı ülkelerle siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik ilişkiler geliştirilmek istendiğinden de ikinci dillilik tercih edilmektedir. Farklı inançları öğrenme arzusu da tarih boyunca insanları ikinci bir dil edinmeye teşvik etmiştir. Göç gibi zorunlu durumlarda da iletişim kurma zorunluluğu beraberinde iki dilliliği getirmiştir. Dil öğrenimine dair geliştirilen kişisel ilgi ve motivasyon da ikinci dil edinimini tetikleyen faktörlerden birisidir. Bir bağlamda çok kültürlü ortamda hayatta kalabilmek için kişinin iki dilli olması bir zorunluluk halini almıştır.

İki Dilliliğin Faydaları

İki dilliliğin bilişsel yetenekleri geliştirdiği ve iki dilli bireylerin yaratıcı güçlerinin daha ilerde olduğuna dair birçok görüş ileri sürülmektedir. Bununla beraber iki dillilerin aynı anda birden fazla görevi daha rahat şekilde ifşa ettikleri de öne sürülmektedir. Bu görüşlerin doğru olmadığını ileri süren bilim insanlarına da rastlanılmaktadır. İki dilli olmak, farklı iki dünyada farklı deneyimler yaşamaktır ve iki farklı kültürle de temas halinde olmak anlamına gelir. Bu bağlamda, dil farklı kültürlere nüfuz etmenin bir aracıdır. İki dilin bilişsel ve davranışsal seviyelerde nasıl etkileşime girdiği de dilbilimcilerin ve eğitimcilerin uzun zamandır ilgisini çekmektedir.

İki Dillilik Çeşitleri

İki dilliliğe bireysel veya toplumsal temelde baktığımızda bireysel iki dillilik kişinin iki dili yetkin bir şekilde kullanabilmesini ifade ederken, toplumsal iki dillilik iki dili yetkin bir şekilde kullanabilen bütün bir topluluk veya ülkeyi ifade eder. Bunun yanı sıra, insanların iki dilliliği nasıl geliştirdikleri açısından konuya açıklık getirdiğimizde bileşik iki dillilikte aynı bağlamda aynı anda iki dil sistemi geliştirilirken, eşgüdümlü iki dillilikte farklı bağlamda aynı anda iki dil sistemi geliştirilmektedir. Bağımlı iki dillilerde ise sadece tek dil hâkimdir. Konuya sahip olunan iki dilin bireydeki bilgi, beceri ve pratik seviyesine göre baktığımızda ise dengeli iki dillilik, her iki dilde de eşit yeterlilik anlamına gelirken, baskın iki dilliler bir dilde diğerine kıyasla daha çok bilgi ve beceriye sahiptirler. Bu tür iki dillilerde baskın olan dil iki dilli konuşmacının en fazla yetkinliğe sahip olduğu veya daha sık kullandığı dildir. Baskın iki dillilikte bireyler iki dilden birinde ana dil becerilerini daha yetkin kullanmayı tercih etmektedir. Bunun yanı sıra birey her iki dilde de düşük düzeyde bilgi ve beceriye sahipse yarı-iki dillidir. Son olarak eklemeli iki dillilikte ikinci dil, konuşmacının ana diline herhangi bir zarar vermeden edinilirken eksiltici iki dillilikte birey ana dili pahasına ikinci bir dil öğrenir.

Kod Değiştirme

İki dilli bireyler iletişimi daha etkili kılmak için bazı stratejilere başvururlar. Bu stratejilerden birisi diller arasında kod değiştirme stratejisidir. Kod değiştirme bir cümle veya söylem içinde iki dilin bir arada kullanılması anlamına gelmektedir. Diller arasında kod değiştirme iki dilli bireyler arasında sıklıkla meydana gelen doğal bir eylemdir. Kısacası bir dilde kendini tam olarak ifade edemeyen birey, bu eksikliği gidermek için diğer dile geçebilir. Yani, konuşmacı bir süreliğine diğer dilde konuşmaya teşvik olur. Kod değiştirme iki dilli birey bir dilde daha az akıcı olduğunda gözlemlenebilmektedir. Çocuklar kod değiştirme stratejisini sık sık kullanırlar çünkü bunu kendi dil topluluklarında da sık sık tecrübe ederler. Bunun yanı sıra ileri yaştakiler de kod değiştirme gerçekleştirebilir çünkü onların da dilsel kaynakları sınırlıdır. Bireylerde iki dillilik etkileşimden kaynaklanır.

İki Dilli Eğitim

Farklı dilleri konuşanların birbirleriyle iletişim kurmasının birçok nedeni vardır. Bu iletişim içinde bulunulan şartlardan kaynaklandığı gibi tercihen de ortaya çıkabilmektedir. Bebeklerin iki dilliliğe maruz kalması kendi tercihlerinde değilken, bazı ebeveynler çocuklarını okullarda iki dilli yetiştirmek ister. İki dilli çocuk yetiştirmede uygulanabilecek bir takım yöntemler vardır. Örneğin bir insan bir dil yönteminde iki dil en başından kesin olarak ayrılarak, çocuğun daha sonra her iki dili de çok fazla kafa karışıklığı olmadan kolayca öğrenmesi sağlanır. Evde azınlık dili yönteminde ise dışarıda yaşadığı ülkenin dilini konuşan çocuk ev ortamında sadece ana dilini kullanır. Anne ve babanın anadili aynı ise veya yabancı bir ülkede yaşanmıyorsa ve çocukların iki dilli olarak gelişim göstermesi isteniyorsa yapay iki dillilik yöntemine başvurulur.

ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARI

Bazı toplumlarda çocukların eğitimle birlikte insan olduğuna dair genel bir anlayış kabul görmektedir. Bu yaklaşımın kökeninde çocuk olmanın eksiliğine ilişkin yetişkince bir vurgu bulunmaktadır. Öyle ki, çocuğu bilgisiz, eksik, bağımlı ve eğitimsiz olarak gören yetişkince anlayışa göre çocuklar ancak eğitilerek yetişkinlerin dünyasına dâhil olabilmektedirler.

Yetişkinlerin gözünden çocukların genel itibarıyla pek itibarlı bir sosyal statüsü olmadığı gerçeği çocuklara dair yaklaşımlarda ve söylemlerde kendini kolayca ele verebilmektedir. Piaget'e göre çocuklar, yetişkin dünyasının bilişsel bir yabancıdır. Çocukluk yetişkinler gibi davranmazlar ve böylesi bir düşünce dünyasından epey uzaktadırlar. Postman'a göre ise matbaanın icadıyla birlikte çocuklar yetişkinlerin dünyasından kovulmuşlardır. Bu sebeple çocuklara yeni bir dünya bulma gereği hâsıl olmuştur.

Çocuk ve çocukluk kavramları birbirinden farklı iki terim olarak değerlendirilmelidir. Uzun yıllar boyunca bu iki kavramın birbirleri yerine kullanılması büyük yanlışlıklara ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermiştir. Çocuk kavramı ya bir evlât, ya da bir toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisini tanımlamaktadır. Çocukluk kavramı ise kültürlere ve tarihsel dönemlere göre farklılaşabilmektedir.

FARKLI KÜLTÜRLERDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Tarih boyunca farklı medeniyet ve kültürlere ev sahipliği yapan Mezopotamya, Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasında pek çok farklı toplum, inanç ve kültür biçimleri var olmuştur. Bu durum aynı mekânda farklı zamanlarda birbirinden farklılaşan çocukluk tanımlarına işaret etmektedir.

Ariès'in sarsıcı iddiasına göre çocukluk biyolojik bir kurgu olmanın ötesinde sosyal ve kültürel bir inşadır. Bu çerçevede çocukluğun kültürel bir kurgu olması evrensel bir çocukluk tahayyülünü imkânsız kılmaktadır.

Bir toplumsal inşa olarak çocukluk farklı deneyimleri, söylemleri ve tahayyülleri işaret ederek modern çocukluk anlayışının gelişimine dair önemli ipuçları vermektedir.

Ariès'e göre (1962) çocuklar ortaçağ sanatında kendilerine yer bulamamışlardır. Bu çalışmaya göre çocuklar ancak onuncu yüzyılda minyatür yetişkinler biçiminde sanat eserlerinde yer alabilmişlerdir. Ancak on yedinci yüzyılla birlikte bugünkü anlamda yetişkinlikten bağımsız bir çocukluk anlayışının oluştuğu tespit edilmiştir.

MODERN BİR İNŞA OLARAK ÇOCUKLUK

Modern çocukluk anlayışı daha çok çocukluk kavramına dikkat çekmektedir. Öyle ki, çocukluk kavramı daha çok çocuklara dair düşünceleri ifade etmektedir. Bu açıdan çocuk ve çocukluk kavramları arasındaki farklılığa dikkat edilmelidir. Modern çocukluk anlayışı daha çok insanın gelişim sürecindeki ilk evre olan çocukluğun keşfedilmesine dikkat çekmektedir. Modern çocukluk anlayışı Avrupa merkezci, pozitivist ve evrimci bir anlayışa dayanmaktadır.

Modern çocukluk anlayışı, on sekizinci yüzyıl aydınlanma düşüncesi etrafında Rousseau ve Locke'un düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Tan, 2016). Hıristiyanlık içerisinde Katoliklerin ilk günah inancına meydan okuyan John Locke, çocukların suçlu ve günahkâr olduğu anlayışını reddetmiştir. Locke'a göre çocuklar doğuştan tabula rasa biçiminde boş bir zihinle dünyaya gelmektedirler. Çocukların zihinleri zaman içerisinde ebeveynleri ve öğretmenleri tarafından doldurulmaktadır. J. J. Rousseau ise yetişkinlerden farklı ve kendine özgü nitelikleri olan romantik çocukluk anlayışını Emile isimli eserinde ortaya koymaktadır.

Günümüz dünyasında çocukluk kavramının ve idealinin hızla yok olduğu, çocuğun yetişmesinde toplumun ve kültürün yerini medya içeriklerinin almaya başlamıştır (Sanders, 1999). Postman'a göre (1995) günümüzde çocukluk fikri hızla yitirilmekte, çocuğun özel statüsü, imajı ve sosyal konumu sarsılmaktadır. Ona göre çocukluk yok olmaktadır.

MEDYA ÇALIŞMALARININ KAPSAMI

Basın alanında radyo ve televizyon gibi sesli ve görüntülü araçların yaygınlaşması ve teknolojinin gelişmesi geleneksel anlamda kullanılan basın kavramının yerini daha kuşatıcı bir kavram olan kitle iletişim kavramına bırakmıştır. Gazete, radyo ve televizyon gibi kitleye bilgiyi ulaştıran araçlar ise kitle iletişim araçları olarak tanımlanmıştır. Özellikle 1980 sonrasında Avrupa'da Mass Media olarak tanımlanan kitle iletişim araçları günümüzde medya kavramı dönüşerek yaygın bir biçimde kabul görmektedir.

Günümüz modern toplumlarında medyanın önemli bir güç olduğu hiç tartışmasız kabul gören bir yaklaşımdır. Öyle ki kitle iletişim araçları toplumsal kontrol ve değişim için oldukça kritik araçlara dönüşürken bu durum medyayı bir iktidar-güç aracı haline getirmektedir.

Günümüzde yasama, yürütme ve yargıdan sonraki en etkili dördüncü kuvvetin medya olduğu hatta gün geçtikçe birinci güç haline gelmeye başladığı iddia edilmektedir. Medyanın böylesi bir nüfuza sahip olmaya başlaması medya üzerinde çeşitli ideolojik grupların ve ekonomik yapıların denetimine sebep olmaktadır.

Medyanın özelliklerine ilişkin farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Ancak medya her şeyden önce halkın haber alma hakkını sağlamak zorundadır. Medya bilgiyi üreten ve yayan bir iletişim aracıdır. Medya aynı zamanda piyasa mantığını gözetten bir işletme olarak var olmaktadır. Reklamlar aracılığıyla kitleye birtakım metalar satılmasına aracılık etmektedir. Bu açıdan medyanın gözetmesi gereken birtakım ahlaki ve etik ilkeler söz konusudur.

ÇOCUKLARIN MEDYADAKİ TEMSİLİ

Medya bilgiyi üretme ve dağıtma görevine sahip olduğu gibi kişilere, kurumlara, olay ve olgulara ilişkin temsiller üreten önemli bir araçtır. Medyada temsil üretme son derece kritik bir görevdir. Öyle ki, neyin temsiline üretileceği ve nasıl sunulacağı son derece önemlidir.

Çocukların medyadaki temsilleri de toplumdaki çocuklara ilişkin algıları yönlendirebilmektedir. Medya içeriklerinde sunulan çocuk ve çocukluk temsillerinin gençler tarafından benimsenmesi ve rol model alınması toplumsal değişim açısından son derece önem arz etmektedir. Medya temsilleri aracılığıyla gençlerin benimsedikleri rol modellerin tutumları ve yaşam tarzlarını zaman içerisinde kendi yaşam tarzları haline dönüşebilmektedir.

Çocukların medya içeriklerindeki temsil edilme biçimleri ya da göz ardı edilmeleri toplumdaki çocukluk algısı, çocukluğa bakış ve hatta çocuklar adına alınacak kararlar üzerinde bile etkili olabilmektedir. Bu sebeple medyada çocukların temsili son derece önemli bir konudur.

Genel olarak medya içeriklerinde çocuk temsilleri incelendiği zaman yetişkinler kadar yer edinmedikleri tespit edilmiştir. Haberlere konu olduklarında ise şiddetin ya da kazanın mağduru biçiminde pasif birer “kurban” biçiminde sunulduğu görülmektedir.

Çocukların ekran süresi sırasında maruz kaldığı reklam içeriğini izleyin ve aşırı tüketimi teşvik eden reklamlara sınırlama getirin. Çocuklar genellikle bakıcılarını taklit ettiği için teknoloji kullanımına dengeli bir yaklaşım sergileyerek örnek olun. Çocuklarınızın tükettiği içeriği izleyin ve ailenizin değerlerine uygun yaşa uygun ve yüksek kaliteli içerikleri tercih edin. Açık uçlu oyuncaklar ve çizim, hikaye anlatma ve hayal gücü ile oyun gibi etkinlikleri teşvik ederek yaratıcılığı destekleyin. Çocukların teknolojik trendler ve etkileri hakkında bilgili olun. Sorumlu teknoloji kullanımı konusunda rehberlik ve kaynaklar arayın. Çocuklara dijital okur-yazarlık konusunda eğitim verin; çevrimiçi güvenlik, çevrimiçi içerikleri değerlendirme ve eleştirel düşünme becerilerini öğrenmelerine yardımcı olun. Çok oyunculu çevrimiçi oyunlarla ilgili dikkatli olun; bu tür oyunlar fazla ekran süresine ve çevrimiçi risklere yol açabilir. Sonuç olarak, günümüzün dijital çağında, teknoloji ile geleneksel oyun biçimleri arasında denge bulmak, çocukların bilişsel, fiziksel ve sosyal gelişimi için hayati önem taşır. Bu çözümleri uygulayarak ve oyun konusunda çok yönlü bir yaklaşımı teşvik ederek, çocukların teknolojinin faydalarının tadını çıkarırken etkileşimli, yaratıcı ve spontane etkinliklerde bulunmalarını sağlayabiliriz. Bu şekilde, dijital çağda sağlıklı ve çok yönlü bireyler yetiştirmek için gereken hassas dengeyi sağlayabiliriz. Bu ünite, çocuk oyununun önemini vurgulayarak günümüz hızlı tempolu, teknoloji odaklı dünyasında bile değerini koruduğunu belirtiyor. Oyunun çocukların yaratıcılığını, hayal gücünü ve sosyal becerilerini geliştirdiği vurgulanıyor. Ayrıca, fiziksel aktivitenin teşvik edildiği ve duygusal gelişim için önemli bir rol oynadığına dikkat çekiliyor. Çocuklara yapılandırılmamış oyun zamanına ihtiyaç duyduğu ve bu zamanın sağlanmasının önemli olduğu vurgulanmalıdır. Çocukların serbest oyun zamanlarında kendi dünyalarını keşfettiklerini, sosyal becerileri geliştirdiklerini ve eleştirel düşünme yetenekleri kazandıklarını ifade ediyor. Sonuç olarak, çocukların oyunun değerinin unutulmaması gerektiği hatırlatılırken, onların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimleri için oyunun önemi vurgulanmalıdır.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE OYUNUN DEĞERİ

Çocuk oyunları, Türk kültüründe önemli ve kutsal bir rol oynar ve aile, toplum ve geleneksel değerlerin vurgusunu yansıtır (Başal, 2006). Türk çocukları için oyun sadece bir eğlence biçimi değildir; onların sosyalleşme, eğitim ve kültürel kimliklerinin temel bir parçası olarak hizmet eder. Oyun, Türk toplumunda kültürel iletişim aracı olarak hizmet eder. Geleneksel oyunlar, hikayeler ve yaşlı nesillerle etkileşim yoluyla çocuklar sadece dil değil, aynı zamanda kültürel anlatıları, ahlaki değerleri ve tarihsel bilgileri de içselleştirirler. Nasreddin Hoca gibi karakterleri içeren kukla gösterileri, sadece eğlendirmekle kalmaz, aynı zamanda kültürel bilgeliği ve ahlaki dersleri iletmektedir.

Türk kültürü, çocuklar arasında dahil ediciliğe ve adil oyun anlayışına büyük önem verir. Oyunlar ve etkinlikler, iş birliğini, takım çalışmasını ve tüm katılımcıların adil bir şekilde muamele görmesini teşvik etmek amacıyla tasarlanır. Bu, çocukların sosyal etkileşimler ve iş birliği yoluyla öğrendikleri sosyal yapılandırıcılık ilkeleri ile uyumludur. Oyun sırasında kullanılan "Çocuk hakları" ifadesi, erken yaşlardan itibaren adalet ve toplumsal adalet anlayışını yansıtmaktadır.

Türk kültüründeki çocuk oyunları, farklı psikolojik ve sosyokültürel teoriler çerçevesinde analiz edilebilir. Bu oyunlar, kültürel iletişim, bilişsel gelişim, sosyalleşme ve kültürel kimlik oluşturmada güçlü bir aracı olarak hizmet eder. Türk gençlerinin yaşamlarını şekillendirmedeki önemini takdir etmemize katkıda bulunur. Türk kültüründeki çocuk oyunlarının rolünü örneklerle desteklenebilir:

Sosyal Bağ ve Dostluk:

Geleneksel Çocuk Oyunları: Türk çocukları, "dokuz taş," "sek sek" ve "yakan top" gibi çeşitli geleneksel oyunlar oynarlar. Bu oyunlar genellikle mahalle sokaklarında, parklarda veya okul bahçelerinde oynanır ve çocuklara akranlarıyla bağ kurma, arkadaşlık edinme ve sosyal beceriler geliştirme fırsatları sunar.

Fiziksel Aktivite ve Sağlık:

Dış Mekanda Oyun: Türk kültürü çocukları dış mekanda oynamaya teşvik eder, fiziksel sağlığı ve doğaya olan sevgiyi geliştirir. "Saklambaç," "çelik çomak" ve uçurtma uçurma gibi oyunlar, fiziksel aktiviteyi, koordinasyonu ve doğal çevreyle bağlantıyı teşvik eder.

Kültürel Mirasın Korunması:

Halk Bilimi ve Geleneksel Hikayeler: Çocuk oyunları genellikle Türk halk bilimi ve geleneksel hikayelerin öğelerini içerir. Karagöz ve Hacivat gibi sevilen karakterlerin yer aldığı kukla gösterileri, sadece eğlenceli olmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel anlatıları, mizahı ve ahlaki dersleri genç

kuşaklara aktarmak için hizmet eder.

Eğitsel Değer:

Rol Oynama: Rol oynama oyunları, "anne-baba evi," "doktorculuk" veya "öğretmen öğrenci" gibi yetişkin rollerini ve senaryolarını taklit etmelerine olanak tanır. Bu tür etkinlikler yaratıcılığı, problem çözme becerilerini ve sosyal rolleri ve sorumlulukları anlama yeteneğini geliştirir.

Yaratıcılık ve Hayal Gücü:

Hikâye Anlatma ve Yaratıcı Oyunlar: Türk çocukları genellikle hayal gücü kullanarak kendi hikayelerini, karakterlerini ve senaryolarını oluşturur. Bu tür oyunlar, yaratıcılığı, dil gelişimini ve sıra dışı düşünme yeteneğini besler.

Dahil Edicilik ve Adil Oyun:

Çocuk Hakları ve Dayanışma: Türk kültürü çocuklar arasında dahil ediciliği ve adil oyunu vurgular. Oyunlar ve etkinlikler, iş birliğini, takım çalışmasını ve tüm katılımcıların adil bir şekilde davranılmasını teşvik etmek amacıyla tasarlanır. Örneğin, çocuklar genellikle oyun sırasında herkesin adil bir şekilde davranılmasını sağlamak için "Çocuk hakları" ifadesini kullanırlar.

Mevsimsel ve Kutlamalı Oyunlar:

Mevsimsel Kutlamalar: Türk çocukları mevsimsel ve kutlamalı oyunlara aktif olarak katılırlar. Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı gibi bayramlarda, çocuklar özel oyunlar oynar, hediyeler alır ve "lokum" gibi geleneksel tatları keyifle tüketirler.

Kültürel Değerlerin Öğrenilmesi:

Ahlaki Hikayeler ve Atasözleri: Türk çocukları, oyunlar, hikayeler ve büyüklerle etkileşimler yoluyla ahlaki hikayeler, atasözleri ve deyimlere maruz kalır. Bu anlatılar önemli kültürel değerleri, büyüklerin saygınlığını ve ahlaki kuralları iletmektedir.

Türk kültüründeki çocuk oyunları yalnızca bir eğlence biçimi değil, aynı zamanda zengin bir eğitimsel ve kültürel deneyimdir. Bu oyunlar, çocukların sosyal beceriler, fiziksel sağlık, yaratıcılık ve kültürel miraslarını anlama yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olur. Geleneksel oyunlar, hikayeler ve yaratıcı etkinlikler aracılığıyla, Türk çocukları kuşaklar boyunca saygı duyulan değerler ve geleneklerle donatılır.

Bugünün hızlı tempolu, teknoloji odaklı dünyasında, çocuk oyununun değeri abartılamaz. Oyun, genellikle basit ve kaygısız bir etkinlik olarak görülse de, aslında bir çocuğun fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişiminin temel taşıdır. Ancak, ekranların ve yapılandırılmış programların giderek artan etkisi içinde, yapılandırılmamış oyun süresinin önemi gölgede kalma riskiyle karşı karşıyadır. Bu ünite, neden çocuk oyunu, dijital çağda bile, hala her zamanki kadar önemli olduğunu ele alırken, sizi düşünce uyandıracak bazı sorularla baş başa bırakacak.

Çocuk oyununun temel yönlerinden biri, yaratıcılığı ve hayal gücünü ateşlemesidir (Ünal, 2009).

Önceden hazırlanmış eğlence ve yapılandırılmış etkinliklerle dolu bir dünyada, yapılandırılmamış oyun, çocukların kendi dünyalarını keşfetmelerine, denemelerine ve yaratmalarına izin verir. Olsun, yastıklardan kale inşa etmek, bahçe ormanında kaşif gibi davranmak veya bebekler ve aksiyon figürleri ile fantastik hikayeler icat etmek, oyun, sınırları olmayan bir yaratıcılığı teşvik eder. Oyun, kültürel engelleri aşan evrensel bir dildir. Çocuklar oyun oynadıklarında iletişim, işbirliği ve müzakere sanatını öğrenirler. Oyun sırasında bağlar kurar, çatışmaları çözer ve empati geliştirirler. Bu sosyal beceriler, onlara çocukluklarında değil, aynı zamanda yetişkinlikte sağlıklı ilişkiler ve duygusal zeka için temel oluşturur. Oyun sadece eğlenceyle ilgili değildir; hayatta karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmeleri için bir eğitim sahasıdır. Çocuklar oyun senaryolarında engeller, bulmacalar ve ikilemlerle karşılaşır, bu da onların eleştirel düşüncelerini ve sorun çözmelerini gerektirir. Bloklardan istikrarlı bir kule inşa etmenin veya bir masa oyununu kazanmak için strateji geliştirmenin nasıl olduğunu anladıkça, oyun, onları akademik ve mesleki yaşamlarına taşıyacak değerli bilişsel becerilerle donatır.

Sedanter ekran süresinin egemen olduğu bir dönemde, oyun, fiziksel aktivitenin önemli bir kaynağı olarak kalır. Çocukları koşturmaları, sıçramaları, tırmanmaları ve çevrelerini keşfetmeleri için teşvik eder. Dışarıda oyun, sadece fiziksel sağlıklarını artırmakla kalmaz, aynı zamanda doğayla bağlantı kurar ve çevre için bir merak ve sorumluluk duygusu teşvik eder.

Oyun aracılığıyla, çocuklar bir dizi duyguyu deneyimlerler. Sevinç, hayal kırıklığı, heyecan ve hayal kırıklığı yaşarlar, tüm bunlar oyunun güvenli sınırları içinde gerçekleşir. Bu duygusal iniş çıkışlar, direnç ve duygusal düzenleme becerileri geliştirmeleri için fırsatlar sunar. Oyunda, onların zorluklarla başa çıkmayı, değişen koşullara uyum sağlamayı ve bir umut duygusu geliştirmeyi öğrenirler.

Ekranların ve yapılandırılmış etkinliklerin giderek artan etkisi içinde, çocuklarımıza yeterince serbest oyun zamanı veriyor muyuz? Çocuklarımızın yaşamlarını müfredat dışı etkinliklerle doldurarak onların yaratıcılıklarını geliştirebiliriz.

OYUN KAVRAMINA BAKIŞ

Oyunlar, insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptir ve insanlar tarafından tarihi boyunca sürekli olarak kullanılmıştır. Oyunlar, insanların kendilerini keşfetmelerine, özelliklerini geliştirmelerine, yeni beceriler kazanmalarına ve başkalarıyla iletişim-etkileşim kurmalarına yardımcı olmuştur. Oyunlar, bireysel kazanımların yanı sıra toplumlar arasındaki kültürel değişim ve aktarım süreçlerinde de önemli bir rol oynamıştır. Her toplumda kendine yer bulan oyunlar, insanların eğlenme ihtiyaçlarının yanı sıra toplumlarına ait kültürel kodları ve değerlerini de aktarmalarına olanak tanımıştır. Bu nedenle, oyunlar insanlık tarihi boyunca belirgin bir şekilde var olmuş ve tarihsel değer taşıyan önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Oyunun Tanımı ve Sınıflandırması

Oyun kavramı pek çok farklı tanım ve sınıflandırmaya sahiptir. Johan Huizinga'nın oyunla ilgili tanımında oyun "olağan hayatın dışında yer aldığı hissedilen, özgür ve "kurmaca" ama yine de oyuncuyu tamamen içine çekme yeteneğine sahip bir eylem" olarak ifade edilmektedir. Bireyler oyun içerisinde kurmaca bir dünya oluşturup ona göre hareket etse de, bu kurmaca dünya gerçek dünyadan sahici izler barındırmaktadır. Kurmaca dünya ile gerçek dünya arasında olan oyuncu oyun içerisinde daha özgür hareket edip, yeni keşifler yapabilmektedir. Bu nedenle oyun basit bir eylem olarak görülmemelidir. Oyunun sınıflandırması ise araştırmacıların bakış açılarına göre farklılık göstermektedir. Araştırmacıların oyunu ele alış şekline göre oyunun türü, oynanış amacı ve oyun ortamı gibi değişkenlere göre sınıflandırmalara rastlamak mümkündür.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE OYUNUN TARİHSEL VE TOPLUMSAL YERİ

Türkler tarih boyunca var olmuş en eski toplumlardan biridir. Elde edilen yazılı kaynaklara göre varlığı M.Ö. 5000'li yıllara dayansa da, M.Ö. 5000'li yıllarda belli bir kültüre sahip olmalarından ötürü çok daha eskiye dayandıklarını söylemek mümkündür. Türklerin toplum yapısı ve yaşadıkları coğrafya onları her zaman savaşa iç içe kılmıştır. Bu nedenden ötürü Türkler toplum yapısında savaşçı özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Oynadıkları oyunlarda buna göre şekillenmiş fiziksel ve zihinsel idman olma niteliği taşımıştır. Türkler için oyun eğlence olmanın yanı sıra eğitim amaçlı da kullanılmıştır. Çocuk yaşlarda oyunla başlayan eğitim anlayışı yetişkin hayatta da devam etmiştir. Bu bağlamda Türklerde oyun ilk çağlardan günümüze kadar kendisine toplumda önemli bir yer edinmiştir.

İslamiyet Öncesi Türklerde Oyunlar

İlk çağlardan itibaren devlet fikri Türkler için önemli olmuştur. Türklerin yurt edinme ve devlet kurma anlayışı onların toplumsal yaşantısını şekillendirmiştir. Üzerinde yaşadıkları toprakları kutsal olarak kabul etmeleri ve bu toprakları koruma güdüsü Türklerde tarih boyunca görülmüştür. Bu anlayışa bağlı olarak savaşçı yapıları ön plana çıkmış, oynadıkları oyunlarda da bu durum kendisini göstermiştir. İslamiyet öncesinde Türklerde at binme, kılıç kullanma, strateji ve güç odaklı oyunların varlığına rastlamak mümkündür. Türkler bu oyunlar aracılığıyla toplumun ihtiyaç duyduğu bireyleri yetiştirmenin ilk adımını atmıştır. Türklerde fiziksel güç ve çeviklik gerektiren oyunların varlığı kadar strateji ve akla dayalı oyunlarda oynanmıştır. Bu oyunların bazıları günümüzde oynanmaya devam edilmektedir. Türkler oyunlarında kendi becerilerini geliştirmek kadar rakibe yönelik davranışlarda kazanmaktadır. Oynanan oyunlar arasında yer alan "çevgen" oyununda rakibe yönelik olumsuz hareketlerin puan kaybına neden olması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Türkler için oyun hem beceri hem de davranış kazanılan bir alan olarak yorumlanabilir.

İslamiyet Sonrası Türklerde Oyunlar

İslamiyet'in kabulü Türklerde toplumsal ve kültürel pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Özellikle ilk dönemlerde hayvancılık ve göçebe yaşantı etkisini sürdürürken ilerleyen zamanlarda yerleşik hayata geçilmesiyle tarım, ticaret ve zanaat faaliyetlerinin artması oyunlara da etki etmiştir. İslamiyet sonrası kaleme alınan eserlerde oyunların isimlerine ve oynanış şekillerine rastlamak mümkündür. Bu eserler arasında Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lügati't-Türk'te yetişkinlerin ve çocukların oynadığı çeşitli oyunlara rastlamak mümkündür. Oynanan oyunlarda İslamiyet öncesinde oynanan oyunların varlığını koruduğu ancak yeni oyunların da yer aldığı görülmektedir. Bu oyunlar da tıpkı İslamiyet öncesi oyunlar gibi fiziksel ve zihinsel gelişimi desteklemektedir. Yerleşik hayat seyirlik oyunları da beraberinde getirmiştir. Bu oyunlar aracılığıyla topluma oyunsu bir süreç aracılığıyla kültürel, milli ve manevi değerlerin aktarımına çalışılmıştır.

Günümüzde Oynanan Geleneksel Oyunlar

Günümüzde kent yaşantısının ve teknolojik gelişmelerin oynanan oyunlara önemli etkileri olmuştur. Yaşanan gelişmeler neticesinde ekranlarla birlikte sokakta, bahçede, toprakta vb. yerlerde oynanan oyunlar yerini dijital ortamlarda oynanan oyunlara bırakmaktadır. Oysaki geleneksel oyunlar fiziksel ve zihinsel becerileri geliştirmenin yanı sıra sevgi, saygı, yardımseverlik, dayanışma gibi değerleri de çocuklara aktarmaktadır. Bireyler geleneksel oyunlar aracılığıyla kendilerini ve diğer insanları tanıma fırsatı elde ederler. Günümüzde dijital oyunlar yaygınlaşarak oynanmaya devam etse de taş, toprak, salıncak, kiremit, çubuk, top gibi materyallerle oynanan oyunlar varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Oynanan oyunların dijital dünyaya taşınmasının ve sokaktan uzaklaşmanın olumlu ve olumsuz yanları vardır. Elbette çağın gerekliliklerine ayak uydurmak önemlidir ancak oyunlarda geleneği yaşatmak Türk toplumu için oldukça hayattır.

Bir köy öğretmeni olan İngiliz eğitimci Harriet Finlay Johnson, öğretmenliğe başladıktan hemen sonra derslerini yeni bir yöntemle işlemeye başlar. Literatüre eğitimde drama olarak geçen bu yöntem Harriet Finlay Johnson birlikte bir çok araştırmacının da ilgi alanına girmeye başlamıştır. Daha çok öğretim yöntemi ve bu yönetime bağlı olarak alan bilgisi boyutuna odaklanan ABD, Kanada, Avustralya, ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde yapılan uygulamalar ve araştırmalar bu kavramın yaratıcı drama olarak anılmaya başlamasına neden olmuştur.

Harriet Finlay Johnson birlikte birçok araştırmacının da ilgi alanına girmeye başlayan yaratıcı drama yöntemi İngiltere’de Neli McCaslin, Gavin Bolton, Caldwell Cook, Peter Slade, Brain Way, David Hornbrock, Cecil O’Neil, Richard Curtney, diğer ülkelerde ise Viyola Spolin, Winiferd Ward, Hans Wolfgang Nicel dramanın dünyadaki öncüleri arasında yer almıştır. Türkiye’deki eğitimde yaratıcı dramanın gelişimini 1980 öncesi ve sonrası şeklinde iki dönem içerisinde değerlendirebiliriz. 1980 öncesi yaratıcı drama çalışmaları Cumhuriyet Dönemi ile başlayan süreçte; rol yapma, temsil, doğaçlama, dramatisasyon, rol oynama, müsamere, okul tiyatrosu gibi isimlerle anılmıştır. Baltacıoğlu ile başlayan drama uygulamaları Selahattin Çoruh’un Okulda dramatisasyon (1950), Emin Özdemir’in Dramatisasyon Uygulamaları (1960), Şükran Oğuzkan’ın Anaokullarında Yaratıcı Dramatisasyon (1988) devam etmiştir. 1982 yılında Tamer Levent, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri fakültesinde akademisyen olan Prof. Dr. İnci San ile bir araya gelerek bir buluşma gerçekleştirir. Bu buluşmayla birlikte bir grup öğrencinin katılımıyla eğitimde drama çalışmaları başlamış olur. Yapılan çalışmalar eğitimde yaratıcı drama kavramının akademik bir ortamda ele alınmasına neden olur.

Eğitimde yaratıcı drama, eğitimin her kademesinde öğretmenin ya da eğitimcinin başvurduğu etkili yöntemlerden biridir. Literatürde baktığımızda eğitimde yaratıcı dramanın hem yöntem (araç) boyutu hem de bir disiplin (amaç) boyutu olarak yer aldığını görürüz. Aynı zamanda yaratıcı drama, sanat-estetik boyutunun olduğu bir eğitim disiplinidir. (Adıgüzel, 2018, s.73). Yaratıcı drama, bir grubu oluşturan üyelerin yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bir amacın, düşüncenin, doğaçlama, rol oynama (rol alma) v.d tekniklerden yararlanarak canlandırılmasıdır. Adıgüzel’e göre yaratıcı drama öğelerinin konu-tema, drama eğitmeni/öğretmeni, drama teknikleri (doğaçlama, rol oynama, sıcak sandalye, bilinç koridoru vd.), bir katılımcı grubu, katılımcıların yaşantı ve tecrübeleri, dramanın oyunsu özellikleri ve canlandırmalardan oluşan kurgusal gerçekliklerdir. Yaratıcı dramada kullanılan ve drama eğitmeninin uygulamalarını gerçekleştirebilmesi için bilmesi gereken belli bazı drama yaklaşımlarına ve tekniklerine ihtiyaç vardır. Bunlardan en önemlisi doğaçlama ve rol oynama teknikleridir. Doğaçlama ve rol oynama tekniklerinden başka kullanılan diğer teknikler sırasıyla şu şekildedir; Rol Değiştirme, Eş Zamanlı Doğaçlama, Öğretmenin Rolde Olması (Rol Alması), Küçük Gruplarla Yapılan Doğaçlama ve Rol Oynamalar, Tüm Gruplarla Yapılan Doğaçlama ve Rol Oynamalar, Dramatisasyon, Geriye Dönüş, Röportaj – Söyleşi – Sorgu – Görüşme, Sıcak Sandalye, Bilinç Koridoru, Donuk İmge, Dedikodu Halkası, Rol İçinde Yazma, İç Ses (Kafa Sesi), Toplantı Düzenleme, Pantomim, Rol Kartları, Özel Mülkiyet, Yarım Kalmış Materyal, Ritüeller – Seremoniler, Telefon Görüşmeleri, Gerçek An- Doğruluk Anı, Bölünmüş Ekran, Grup Heykelleri - Tablo Oluşturma, Akışkan Heykel, Anlatı Tekniği, Forum Tiyatro, Fragman, Aradaki Boşluk, Ana İşaretleme, Baş üstü Konuşmaları, Buz Dağı, Uzman Görüşü, Duvardaki Rol, Duvarların Kulakları Var, Düşünce İzleme, Harita ya da Şema Oluşturma, Yaşam Çemberi, Hazır Roller, Manşet, Senin Yerinde Olsaydım, Şu Yol - Bu Yol, Tekrar Canlandırma, Zaman Çizgisi, Mekanı Tanımlamak, Toplu Çizim, Yaşamda Bir Gün, Boş Ekran ve Rol Koridoru tekniklerdir (Adıgüzel, 2018, s.355-413).

Yaratıcı dramanın gerçekleştirilmesi için belirli bir plan çerçevesinde bir yapılandırmayı gerektirir. Bu yapılandırma çerçevesinde hazırlanacak ders programları yaratıcı dramanın aşamaları dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Isınma – Hazırlık Aşaması: Bu aşama, bir grup dinamiği oluşturmakla birlikte, esasen bir sonraki aşamaya hazırlık niteliği taşır. Isınmak, yaratıcı drama süreci içinde katılımcıların dikkatlerinin yoğunlaşmasını sağlamaya da yaradığı için aynı zamanda bir açılış aşamasıdır. Canlandırma Aşaması: Canlandırma aşaması, bir konunun süreç içinde biçimlenip ortaya çıktığı, belirlendiği, biçimlendirildiği ve diğer katılımcılara sergilendiği tüm oluşum çalışmalarını içerir. Bu aşama, canlandırılacak konu çerçevesinde eğitmen tarafından verilen, bir başlangıç noktası olan doğaçlama, rol oynama ve diğer tekniklerin yoğun olarak kullanıldığı bir aşamadır. Değerlendirme Aşaması: Yaratıcı drama çalışmalarında elde edilen sonuçlar bu aşamada değerlendirilir. Başka bir deyişle sürecin özü, önemi, niteliği, niceliği üzerine çeşitli duygu ve düşüncelerin paylaşımı da bu

aşamada konuşulur, tartışılır. Genel olarak eğitsel kazanımlar üzerine ya da ortaya çıkan oluşumlar üzerine tartışmalar bu aşamada yapılır.

Etkileşimde bulunmak yaparak-yaşayarak öğrenmenin gerçekleştiği yaşantılara dayalı öğrenmeyi gerektirir. Bu anlamda çocuğun eğitiminde etkin ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan yöntemlerinden biri de drama alanıdır. Çocukların drama aracılığıyla başarabilecekleri ve elde edebilecekleri şeyler çok kapsamlıdır ve şunları içerir Baldwin (2020, s.23);

Bir gruba ya da sınıfa ait olma duygusu,

Birlikte süreç ve ürün yaratma başarısı,

Ortak bir sahiplik duygusu,

Dinleyen ve tepki veren bir seyirci kitlesi,

Diğerlerinin düşüncelerini ve fikirlerini etkileyebilme gücüne sahip olunduğu farkındalığı,

Akranlar ile arkadaşlık ve işbirliği,

Kişinin kendisini daha iyi anlaması (tutumlar, inançlar, duygular),

Kişinin diğerleri ile kıyaslandığında sosyal ve kültürel yeri ile ilgili artan bir farkındalık,

Kalıcı olarak artan konu bilgisi,

Bir takımın parçası olarak aynı hedefe doğru birlikte çalışmak (müzakere etmek, sebat, taviz) eğlenme ve haz alma duygusu.